

Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο - Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα: Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου
κατεύθυνση: Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός

Εμπειρίες εν-τόπισης κι εκ-τοπισμού:
Ιχνηλατώντας το εξαρτώμενο νόημα του χώρου στην
ετεροτοπική συνθήκη φιλοξενίας της «Villa Azadi».

σπουδάστρια: Λειβαδίτη Ναντίνα
επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Σταυρίδης

Νοέμβριος 2015

Περιεχόμενα

- 4 Εισαγωγή
- 7 Μικρό Ιστορικό. Η συγκρότηση της санаτορικής εγκατάστασης, τα στάδια μετασχηματισμού της, η γέννηση της «Villa Azadi», και η ερημοποίησή της
- 13 Μεθοδολογία
- 25 «Ασυνόδευτοι Ανήλικοι Πρόσφυγες στην Ελλάδα»: επισφαλές καθεστώς διαβίωσης και οι προεκτάσεις της γεωγραφικής απομόνωσης του «σανατορίου»
- 36 Επισκέψεις της ετερότητας στο санаτορικό τοπίο, μορφές σχέσεων και θέσεων μέσα στο χώρο, στο πουθενά: Το πέρασμα από την ουτοπία στην ετεροτοπία μέσα από τη χωρική πρακτική της φιλοξενίας
- 49 Επίλογος
- 51 Παράρτημα
- 57 Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας, στο σταυροδρόμι της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, έχει καταστήσει τη χώρα ένα από τα σημαντικότερα και παράλληλα πιο ευάλωτα σύνορα κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά τον έλεγχο της εισροής υποκειμένων χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Ως εκ τούτου η χώρα αποτελεί κύρια πύλη εισόδου στην Ευρώπη για ευάλωτους πληθυσμούς σε κίνηση. Την ίδια στιγμή αυτό που φαίνεται είναι ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζεται από τους εν κινήσει πληθυσμούς που την προσεγγίζουν κυρίως ως χώρα ενδιάμεσου σταθμού προς τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά κράτη και σπανιότερα ως τελικό προορισμό (Πετράκου, 2005:214). Βασικά σημεία εισόδου παρατηρείται ότι αποτελούν τα ανατολικά σύνορα και κυρίως η νησιωτική και ηπειρωτική βορειοανατολική πλευρά τους (π.χ. Έβρος, Λέσβος, Χίος, Κως, κ.α).

Συγκεκριμένα η Λέσβος τα τελευταία χρόνια συνιστά ένα ορατό σημείο εισόδου στην Ελλάδα και την Ευρώπη, καθώς η εισροή προσφυγικών ροών με επισφαλές καθεστώς είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη. Το εν λόγω νησί αποτελεί μία από τις κύριες πύλες εισόδου στη Δύση με αποτέλεσμα να εντάσσεται σήμερα σε μια παγκόσμια πολιτική γεωγραφία, στη νέα γεωγραφία της Ευρώπης (Green, 2010) αποκαλύπτοντας το ζήτημα της συνοριακότητας στην ολότητά του. Στη Λέσβο το σύνορο αποτελεί βίωμα και όχι μια αφηρημένη θεωρητική υπόθεση.

Στην προκυμαία και το λιμάνι του νησιού δεσπόζουν τα σκάφη του λιμενικού και της Frontex, μαρτυρώντας άμεσα την κατοχή και τον έλεγχο της περιοχής από τις κατασταλτικές κατά άλλους διασωστικές δυνάμεις, ενώ, παράλληλα, στις ακτές του νησιού «ξεβράζονται» καθημερινά κατά εκατοντάδες ομάδες ανθρώπων με βάρκες ή οι πολυάριθμες σωροί όσων δεν κατάφεραν να επιβιώσουν κατά τη διάρκεια του «ταξιδιού» τους. Την ίδια στιγμή, λίγα μόλις χιλιόμετρα έξω από την πόλη της Μυτιλήνης, ανοιγοκλείνουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα *Ειδικό Χώρο Παραμονής Αλλοδαπών* είτε *Κέντρα Πρώτης Υποδοχής*, όπως συνήθως ονομάζονται από τους κρατικούς φορείς. Πρόκειται για χώρους-σημεία συγκέντρωσης και «φιλοξενίας» εκατοντάδων ή χιλιάδων ατόμων κάτω από άθλιες συνθήκες διαβίωσης, οι οποίοι στην πραγματικότητα αποτελούν περίφραχτους αποθηκευτικούς χώρους υποκειμένων σε κίνδυνο.

Ανάλογος χώρος υπήρξε και ο Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ) στην Παγανή Λέσβου, ο οποίος έπαυσε να λειτουργεί το 2009. Στον εν λόγω χώρο το καλοκαίρι του 2008 σημειώθηκε εξέγερση των αλλοδαπών κρατουμένων.

Η εξέγερση ξεκίνησε από το θάλαμο όπου κρατούνταν οι ανήλικοι λόγω των δυσμενών συνθηκών και της παρατεταμένης κράτησής τους. Στη πραγματικότητα, ο συγκεκριμένος χώρος ήταν παλιές αποθήκες στις οποίες στοιβάζονταν και κρατούνταν κατά εκατοντάδες άνθρωποι/αλλοδαποί που κατέφθαναν στη Λέσβο χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Σημειώνεται ότι οι συνθήκες κράτησης στον συγκεκριμένο χώρο δεν πληρούσαν ούτε στο ελάχιστο τις στοιχειώδεις προδιαγραφές ανθρώπινης ύπαρξης.

Μέρος του πληθυσμού που βίωσε αυτή την τραυματική εμπειρία κατοίκησης της Παγανής ήταν και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που κατέφθαναν με τη σειρά τους στη Λέσβο εκείνο το διάστημα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Οι ανήλικοι/ες κρατούνταν καταχρηστικά στην Παγανή μαζί με άλλους, άγνωστους σε αυτούς ενήλικους, κατά παράβαση του άρθρου 37, παρ. 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία διατυπώνει ρητά ότι «κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα πρέπει να χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός αν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παιδιού».

Χρειάστηκε λοιπόν μια εξέγερση με τραυματισμούς και αυξημένη επικινδυνότητα για την ακεραιότητα των κρατουμένων, καθώς και πλήθος διαμαρτυριών και καταγγελιών από άτομα αλλά κι εγχώριους μαζί με διεθνείς ανθρωπιστικούς φορείς προκειμένου να ενεργοποιηθούν οι τοπικές και κρατικές αρχές για μια αξιοπρεπή υποδοχή και φιλοξενία των ανηλίκων στη Λέσβο.

Έτσι, τον Ιούνιο του 2008, κατόπιν συνεννόησης με την Αστυνομία και τη Νομαρχία, 102 ασυνόδευτοι ανήλικοι μεταφέρθηκαν με υπεραστικά πούλμαν, με τη συνοδεία 2 δικηγόρων, εθελοντών και εθελοντριών στο παλιό σανατόριο του Ιδρύματος Θεομήτωρ στην Αγιάσο της Λέσβου.

Κι αφού η μεταφορά των ανηλίκων έγινε σε ανύποπτο χρόνο λόγω του έκτακτου της κατάστασης, η λειτουργία και ο χαρακτήρας του χώρου δεν είχαν ακόμα νομική κατοχύρωση και καταστατικό. Ως εκ τούτου δεν είχαν συναφθεί συμβάσεις εργασίας για να στελεχωθεί ο χώρος από κατάλληλο επιστημονικό προσωπικό. Για ένα μήνα

λοιπόν, ο χώρος λειτούργησε στην πραγματικότητα μέσα από την αλληλεγγύη και την αμοιβαιότητα που πρόσφεραν άτομα, εθελοντές και εθελόντριες. Προσωπικά, βρέθηκα στο συγκεκριμένο χώρο μαζί με τους/τις υπόλοιπους/ες αλληλέγγυους/ες, εθελοντές/ριες, από το πρώτο εικοσιτετράωρο της άφιξης των ανήλικων, καθώς έκρινα απαραίτητη τη στήριξη της συγκεκριμένης προσπάθειας. Η Μονάδα Φιλοξενίας από τις πρώτες κιόλας μέρες της ανεπίσημης λειτουργίας της ονομάστηκε από τα πρώτα παιδιά που φιλοξένησε Villa Azadi, που σημαίνει Σπίτι Ελευθερίας στα Farsi και τα Dari, που μεταξύ άλλων διαλέκτων ομιλούνται στο Αφγανιστάν.

Στο παρόν πόνημα, εκτιμώντας ότι ο χώρος ξεπερνά το επίπεδο των κτισμάτων μέσα από τη διαλεκτική σχέση που συνέχει την πράξη με την αντίληψη και το βίωμα, θα επιχειρηθεί μια περιοδολόγηση της λειτουργίας του χώρου του παλιού σανατορίου, τόσο ως ιστορικού τόπου όσο και ως κοινωνικής συνθήκης, έμφυλα, πολιτικά και πολιτισμικά προσδιορισμένης. Η εν λόγω συνθήκη, μέσα από τις διαφορετικές ιστορίες και τα βιώματα των υποκειμένων που κατοίκησαν τη Villa Azadi μοιάζει να αποτέλεσε ένα ακόμα σύστημα παραγωγής εξουσιών και διακρίσεων μέσα στην ιστορία της έννοιας του χώρου και του τόπου. Την ίδια στιγμή η αναπαράσταση του εν λόγω χώρου, ακόμα και εάν συνέθεσε φαντασιακούς τόπους στη βάση επιθυμιών και προσδοκιών, θέτοντας σε κίνηση την κοινωνική δράση των υποκειμένων που την κατοίκησαν, παρατηρήθηκε να οδηγείται σε άλλες οδούς από αυτές που αρχικά επιχείρησε να προσεγγίσει.

Στη βάση της παραπάνω αποδοχής ο χώρος του παλιού σανατορίου στη συγκεκριμένη εργασία αναγνώστηκε ως ετεροτοπικός τόπος επιτέλεσης κοινωνικών σχέσεων, και η εδαφικότητα μια επιμέρους έκφασή του, με αποτέλεσμα η υποκειμενική πρόσληψή του από τα δρώντα υποκείμενα να συνιστά κεντρικό εργαλείο ανάγνωσης της συνθήκης εν-τόπισης κι εκ-τοπισμού που συντελέστηκε στη χωρική συνθήκη λειτουργίας της Villa Azadi. Στα επόμενα κεφάλαια, λοιπόν, πρόκειται να αναδειχθούν επιμέρους σημεία κι εκφάνσεις της κατοίκησης της συγκεκριμένης Μονάδας Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων τα οποία άντλησε η γράφουσα μέσα από τις συνομιλίες της είτε με φιλοξενούμενους είτε με εργαζόμενους/ες της Μονάδας.

Μικρό ιστορικό. Η συγκρότηση της σανατορικής εγκατάστασης, τα στάδια μετασχηματισμού της, η γέννηση της «Villa Azadi» και η ερημοποίησή της.

Το 1929 ο φιλανθρωπικός σύλλογος «Στέγη Φυματιώντων», ο οποίος συστάθηκε στη Μυτιλήνη το 1925, με την αρωγή του μητροπολίτη Ιακώβου Α΄ συνετέλεσαν καθοριστικά στο να ψηφιστεί ο νόμος περί «ιδρύσεως θεραπευτηρίου εν τη Λέσβω»¹ και στις 8 Σεπτεμβρίου του 1936 πέτυχαν τα εγκαίνια της λειτουργίας του σανατορίου «η Υγεία», «με όλη τη δυνατή μεγαλοπρέπειαν» υπό του Μητροπολίτου Ιακώβου (Κολαξιζέλης, 1997:446).

Η ανέγερση του σανατορίου έγινε στη δασώδη περιοχή του Σβυρνιού της οροσειράς του Λεσβιακού Ολύμπου, σε υψόμετρο 650 μέτρων, σε απόσταση 4 χιλιομέτρων από το χωριό της Αγιάσου, και 40 χιλιομέτρων από την πόλη της Μυτιλήνης, σε ακατοίκητη περιοχή, «φυτεμένος» κυριολεκτικά μέσα στο πουθενά.

Το εν λόγω κτίριο (3.700 τ.μ.) κατασκευάστηκε βάσει των πρότυπων σανατορίων του ελλαδικού χώρου, τα οποία με τη σειρά τους υιοθετούσαν το παράδειγμα των ευρωπαϊκών. Η τοποθεσία των σανατορίων επιλεγόταν με βάση την καταλληλότητα του κλίματος ως προς το είδος της πάθησης των νοσηλευόμενων, σε γειννίαση με δασικές εκτάσεις προκειμένου να μπορούν να κάνουν περιπατητικές διαδρομές μακριά από κατοικήσιμες περιοχές.

Στην εξωτερική όψη του συγκεκριμένου κτιρίου χαρακτηριστικό μορφολογικό στοιχείο αποτελεί ο συνδυασμός από τη μία του τοπικού στοιχείου, το οποίο ενυπάρχει και συνίσταται στην καμάρα της κύριας εισόδου και στους αιολικούς κίονες οι οποίοι συγκρατούν τη στέγη της βεράντας, κι από την άλλη της κατά τα άλλα διατήρησης των διεθνών προδιαγραφών σχεδιασμού των σανατορίων.

Πιο συγκεκριμένα, το σανατορικό κτίσμα συγκροτείται από δύο γεφυρωμένα μέρη: τους θαλάμους που προορίζονταν για τους ασθενείς, που «αναπτύσσονται σύμφωνα με το πρότυπο, καθώς παρατάσσονται γραμμικά με νοτιοανατολικό προσανατολισμό,

¹ Βλ. το ψηφιακό αρχείο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Ω.

εφαπτόμενοι του κατά μήκος εξώστη και αρθρωμένοι στον εσωτερικό διάδρομο, η εσωτερική πλευρά του οποίου έχει επαρκή για τον αερισμό του ανοίγματα» (Σιδηροπούλου, 2011:45), καθώς και τους θαλάμους του προσωπικού οι οποίοι αναπτύσσονται σε διαφορετικό επίπεδο από την κύρια πτέρυγα.

Ο χώρος είναι έτσι διαμορφωμένος ώστε να μπορούν εύκολα να διεξάγονται οι επιμέρους αναγκαίες δραστηριότητες των χρηστών του. Οι εσωτερικοί χώροι του διατάσσονται προκειμένου να διαχωρίζονται αυστηρά ο ύπνος, οι συλλογικές δραστηριότητες και τα διάφορα είδη των θεραπειών, με την ανέγερση διαφορετικών παραρτημάτων ή τμημάτων της ίδιας εγκατάστασης, και με την κατανομή ανά όροφο με τρόπο ανάλογο, ώστε να είναι πάντα εφικτή η επιτήρηση του εκάστοτε φιλοξενούμενου πληθυσμού από το προσωπικό.

[...] τη λειτουργία του σανατορίου τη θυμάμαι, δεν είμαι και μικρός. Και εκεί πήγαιναν οι άνθρωποι, έβγαιναν από τα σπίτια τους γιατί ήταν μεταδοτική η νόσος και υπήρχε φόβος τότε και άγνοια κ.λπ. και και οι άνθρωποι αντιλαμβάνεστε έτρεμαν, τους έβλεπαν σαν λεπρούς και λειτούργησε επί σειρά ετών σαν σανατόριο καλύπτοντας αυτή την ανάγκη τη συγκεκριμένη. Η φυματίωση άρχισε να υποχωρεί και αφού δεν υπήρχε αντικείμενο κλείνει πλέον ο φορέας που κάλυπτε αυτή την ανάγκη.

Έτσι το 1972 με το υπ' αριθμόν διάταγμα 629/1972 το θεραπευτήριο-πρώην Σανατόριο «η Υγεία» προσαρτήθηκε στο Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας Αγιάσου «Η Θεομήτωρ»² και άλλαξε χρήση. Από τότε άρχισε να λειτουργεί για την περίθαλψη ανδρών και γυναικών οι οποίοι-ες έπασχαν από χρόνιες κι «ανίατες» παθήσεις.

«Περιέβαλλε στους τοίχους του όσους θεωρούνταν ανίκανοι να αυτοεξυπηρετηθούν και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του χώρου εργασίας, ασθενείς με κινητικές και

² Το ίδρυμα συγκροτήθηκε σύμφωνα με το διάταγμα 571/64 «περί συστάσεως εν Αγιάσω Λέσβου Ιδρύματος Κοινωνικής Πρόνοιας υπό την επωνυμία Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας Αγιάσου-Λέσβου η Θεομήτωρ», περιλαμβάνοντας και το νοσηλευτικό οικοδόμημα του οποίου την ανέγερση επιχορήγησε ο Δημήτριος Χατζησπύρου το 1925 (βλ. Εσωτερικό Κανονισμό του Ιδρύματος 2/1/1984).

Το 2011 με βάση το νόμο Ν.4109/13 μετονομάστηκε σε Θεραπευτήριο Χρόνιων Παθήσεων «Η Θεομήτωρ» Λέσβου και το 2013 με το Ν.4109/13 σε Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου το οποίο αποτελεί μέχρι σήμερα τον μεγαλύτερο φορέα κοινωνικής φροντίδας για άτομα με αναπηρίες, στην Περιφέρεια του Βόρειου Αιγαίου.

διανοητικές υστερήσεις, ηλικιωμένους και στη συνέχεια ασθενείς με ψυχικές παθήσεις –ενώ δεν προβλέπονταν από το ΦΕΚ 253/73 οι ανάλογες υποδομές» (Σιδηροπούλου, 2011:49).

Η εν λόγω έλλειψη υποδομών σε συνδυασμό με την αδιαφορία των κρατικών φορέων οδήγησαν σε μια μακρά περίοδο δυσλειτουργίας του χώρου. Το 1989 «μάλιστα σειρά κειμένων τα οποία δημοσιεύονται στο περιοδικό *Σχεδία* και την εφημερίδα *Πρώτη* από τον Τάσο Καπερνάρο», κάνουν λόγο για λειτουργία μιας «αποθήκης ψυχών». Η λειτουργία του Ιδρύματος χαρακτηρίζεται από «μεισθαιωνική βαρβαρότητα», καθώς «αναδύονται ζωτικές παρατυπίες στην πλέον των είκοσι χρόνων λειτουργία του» (Σιδηροπούλου 2011:59). Ανάλογες καταγγελίες θα συνεχίσουν να γίνονται για χρόνια και από άλλες εφημερίδες τοπικές ή μη.

Το 2001 ο Συνήγορος του Πολίτη εκδίδει τελικά πόρισμα το οποίο επιτάσσει την ολική μεταρρύθμιση της μονάδας σύμφωνα με τις επιταγές των σύγχρονων μονάδων κοινωνικής φροντίδας και το κτίριο σφραγίζεται.

Ο χώρος του *παλιού σανατορίου* δεν αποτελεί έναν άγνωστο-κενό-τόπο, είναι χαραγμένος στη μνήμη μου κυριολεκτικά και μεταφορικά ως ένας τόπος στο *πυθηνά*. Μια σύντομη ματιά στο παρελθόν εντοπίζει την πρώτη μου επίσκεψη στον προαύλιο χώρο του το 2002, στο πλαίσιο μιας χειμερινής περιπατητικής εκδρομής με φίλους, στη χιονισμένη δασώδη περιοχή του Σβυρνιού. Ήταν ερμητικά κλειστός. Βρίσκοντας ένα άνοιγμα καταφέραμε και πλησιάσαμε το εγκαταλελειμμένο τότε κτίριο για το οποίο είχαμε ακούσει τόσα. Αυτόματα επιδοθήκαμε στην αναπαραγωγή διάφορων «τρομακτικών ιστοριών» κι αστικών μύθων γνωστών από την προφορική ιστορία του τόπου.

Έκτοτε, ως κάτοικος του νησιού για πάνω από έξι χρόνια, υπήρξαν αρκετές φορές που βρέθηκα παρούσα σε αφηγήσεις κι αναφορές σχετικές με το συγκεκριμένο χώρο, καθώς ο στιγματισμός του είναι τέτοιος που ακόμα και σήμερα τόσο οι κάτοικοι όσο και ο τοπικός τύπος συνεχίζουν να τον αποκαλούν σανατόριο.

Το 2003 ξεκινούν εργασίες ανακατασκευής του κτιρίου σε μια προσπάθεια επαναλειτουργίας του σε νέα, ανανεωμένη βάση για τη φιλοξενία ατόμων με αναπηρία, περιθαλπόμενους/ες του Ιδρύματος Θεομήτωρ. Ωστόσο, παρά την ολοκλήρωση των εργασιών το κτίριο κρίθηκε ακατάλληλο να λειτουργήσει καθώς

δεν πληρούσε τους απαραίτητους όρους πυρασφάλειας. Για το λόγο αυτόν παρέμεινε κλειστό και σε αχρησία μέχρι το καλοκαίρι του 2008 όπου άνοιξε τις πύλες του ξανά ως Μονάδα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων.

Το καλοκαίρι του 2008 σημειώθηκε εξέγερση στον τότε Ειδικό Χώρο Παραμονής Αλλοδαπών στη Παγανή, Λέσβου. Ο συγκεκριμένος χώρος ήταν στην πραγματικότητα παλιές αποθήκες στις οποίες στοιβάζονταν και κρατούνταν κατά εκατοντάδες άνθρωποι/αλλοδαποί που κατέφθαναν στη Λέσβο εκείνο το διάστημα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Οι συνθήκες κράτησης στον συγκεκριμένο χώρο σημειώνεται ότι δεν πληρούσαν ούτε στο ελάχιστο τις στοιχειώδεις προδιαγραφές ανθρώπινης ύπαρξης. Η εν λόγω εξέγερση ξεκίνησε συγκεκριμένα στο θάλαμο που κρατούνταν καταχρηστικά³ οι ανήλικοι μαζί με άγνωστους σε αυτούς ενήλικους, λόγω των δυσμενών συνθηκών και της παρατεταμένης κράτησής τους. Η παρατεταμένη έως τότε κράτηση των ανήλικων στην πραγματικότητα οφειλόταν στο γεγονός ότι, ενώ ο εισαγγελέας είχε αναλάβει καθήκοντα ως εκ του νόμου προσωρινός Επίτροπος (βάσει του άρθρου 19 του Π.Δ. 220/2007), δεν βρίσκονταν κατάλληλη δομή φιλοξενίας για να τους υποδεχθεί και κατά συνέπεια δεν ήταν δυνατόν να απελευθερωθούν.

Ύστερα από πλήθος διαμαρτυριών και καταγγελιών από άτομα αλλά κι εγχώριους μαζί με διεθνείς ανθρωπιστικούς φορείς, καθώς κι έπειτα από μια εξέγερση με τραυματισμούς και αυξημένη επικινδυνότητα για την ακεραιότητα των κρατουμένων, οι τοπικές και κρατικές αρχές ενεργοποιήθηκαν τελικά προκειμένου να στεγαστούν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι σε έναν υποστηρικτικότερο κι ασφαλέστερο χώρο. Έτσι λοιπόν στις 28 Ιουνίου του ίδιου θέρους κατόπιν συνεννόησης με την Αστυνομία και τη Νομαρχία, 102 ασυνόδευτοι ανήλικοι μεταφέρθηκαν με υπεραστικά πούλμαν, με τη συνοδεία 2 δικηγόρων, εθελοντών και εθελοντριών στο παλιό σανατόριο του Ιδρύματος Θεομήτωρ στην Αγιάσο. Η μονάδα δεν είχε ακόμα νομική υπόσταση και καταστατικό, ούτε είχαν συναφθεί συμβάσεις εργασίας για να στελεχωθεί ο χώρος από κατάλληλο επιστημονικό προσωπικό. Για ένα μήνα ο χώρος λειτούργησε στην

³ Πιο συγκεκριμένα η κράτηση ήταν καταχρηστική, καθώς παραβίαζε το άρθρο 37, παρ.3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού η οποία διατυπώνει ρητά ότι «κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα πρέπει να χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός αν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παιδιού».

πραγματικότητα μέσα από την αλληλεγγύη και την αμοιβαιότητα που πρόσφεραν άτομα, εθελοντές και εθελόντριες.

Η μονάδα, από τις πρώτες κιόλας μέρες της ανεπίσημης λειτουργίας της, ονομάστηκε από τα πρώτα παιδιά που φιλοξένησε, Villa Azadi, που σημαίνει Σπίτι Ελευθερίας στα Farsi και τα Dari που μεταξύ άλλων διαλέκτων ομιλούνται στο Αφγανιστάν.

Προσωπικά επισκέφθηκα... έγιναν κάποιες πλημμέλειες στο έργο δε ξέρω γιατί δεν έγινε... πάντως είναι ούτως ή άλλως εξοργιστικό ως συζήτηση γιατί υποτίθεται δεν μεταφέρανε τους άλλους ανθρώπους τους κατάκοιτους, τους άλλους τροφίμους τόσα χρόνια επειδή λέει γίναν κάποια λάθη με τη πυρασφάλεια...

Στις 28 Ιουνίου του 2008, στο πλαίσιο της επιτακτικής ανάγκης προστασίας των ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων του νησιού που βρίσκονταν υπό κράτηση σε μια παλιά αποθήκη περίπου τρία χιλιόμετρα από την πόλη της Μυτιλήνης ή αλλιώς στον Ειδικό Χώρο Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ) στην Παγανή⁴, μεταφέρθηκαν στο χώρο του *παλιού σανατορίου* εκατόν δύο ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες.

Επισκέφθηκα το χώρο από το πρώτο εικοσιτετράωρο μαζί με άλλα άτομα και τοπικές οργανώσεις καθώς κρίθηκε απαραίτητη η έμπρακτη στήριξη του εγχειρήματος. Οι συχνές επισκέψεις μου συνεχίστηκαν για δύο εβδομάδες, μέχρι τη στελέχωση του χώρου από εξειδικευμένο προσωπικό⁵.

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται βέβαια ότι η μετατροπή του επί χρόνια ερειπωμένου χώρου του *παλιού σανατορίου* σε Μονάδα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων, το καλοκαίρι του 2008, έρχεται σε αντίθεση με την κυρίαρχη έως τότε

⁴ Οι ανήλικοι κρατούνταν καταχρηστικά στον ΕΧΠΑ υπό άθλιες συνθήκες, μαζί με άγνωστους σε αυτούς ενήλικους κατά παράβαση του άρθρου 37 παρ. 3 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που ρητά διατυπώνει ότι «κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός αν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του» (Δέμελη 2011:251). Οι δραματικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Παγανή και η παρατεταμένη κράτηση των ανήλικων οδήγησαν στα μέσα Ιουνίου του 2008 σε εξέγερση του υπό κράτηση πληθυσμού με επίκεντρο το θάλαμο των ασυνόδευτων ανήλικων.

⁵ Η Μονάδα λειτούργησε στο πλαίσιο προγράμματος συνεργασίας βάσει της από 7/11/2008 προγραμματικής σύμβασης μεταξύ του τότε Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, του Ιδρύματος «Θεομήτωρ» και της Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας «Ηλιαχτίδα». Ο χώρος απέκτησε θεσμικό ρόλο ως Μονάδα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων, η οποία είχε ήδη ονομαστεί από τους πρώτους ανήλικους που την κατοίκησαν ως «Villa Azadi» που σημαίνει «Το σπίτι της Ελευθερίας» στα Farsi και στα Dari, που μεταξύ άλλων διαλέκτων ομιλούνται στο Αφγανιστάν.

αφήγηση περί ακαταλληλότητας του κτιρίου προς χρήση λόγω έλλειψης συστήματος πυρασφάλειας.

...αλλά τα αφγανάκια τα βάλανε μέσα χωρίς πυρασφάλεια δηλαδή αυτό ήταν εξοργιστικό αλλά δε το θέσαμε τότε από την αρχή γιατί είχαμε ανάγκη το κτήριο και το δεχθήκαμε όπως ήτανε αλλά ήταν φοβερό ας πούμε, εντάξει το επιχείρημα όταν το θέσαμε κάποια στιγμή γιατί δεν αντέξαμε και το θέσαμε μας είπανε ναι μωρέ, εντάξει, αυτά είναι παιδιά έφηβοι και αν μπει καμιά φωτιά θα πηδήξουν από τα μπαλκόνια κάτι θα κάνουν...

Η εν λόγω Μονάδα Φιλοξενίας έκλεισε οριστικά το 2013 λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, ενώ στο μεταξύ πέρασε από διάφορα στάδια *ανοίγματος και κλεισίματος* κατά το διάστημα της λειτουργίας της. Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες εκπροσώπων της διοίκησης, του προσωπικού και συγκεκριμένων φορέων και προσώπων που την υποστήριζαν δεν έπαψαν να συνοδεύουν τη V.A. πολυεπίπεδα προβλήματα από τα πρώτα της βήματα μέχρι την τελευταία μέρα χρήσης τη.

Ένα σημαντικό πρόβλημα αφορά στην απόμακρη τοποθεσία που βρίσκονταν η Μονάδα, στο βουνό, χωρίς συγκοινωνία, λόγω της οποίας δυσχεραίνεται επιπλέον η πρόσβαση των ανηλίκων στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και η σύνδεση τους με την τοπική κοινωνία. Το σοβαρότερο πρόβλημα όμως που έθετε υπό αίρεση την ίδια την ύπαρξη και ομαλή λειτουργία της Μονάδας, αφορά στη διακεκομμένη παροχή υπηρεσιών. Η κατάσταση αυτή καλλιεργούσε ένα κλίμα ασυνέχειας και ανασφάλειας τόσο στα παιδιά, όσο και στους εργαζόμενους και στη Διοίκηση της Μονάδας, οι οποίοι αδυνατούσαν να θέσουν και να υπηρετήσουν μακροπρόθεσμους σκοπούς.

Πάνος, εργαζόμενος στη Villa Azadi

Μετά το οριστικό κλείσιμο της Villa Azadi ξεκίνησαν εκ νέου εργασίες ανακατασκευής του κτιρίου, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 2014. Μέχρι σήμερα όμως το εν λόγω κτίριο παραμένει ερμητικά κλειστό, ενώ το ολοένα αυξανόμενο ευάλωτο προσφυγικό πλήθος που καταφθάνει στο νησί της Λέσβου, κεντρική πύλη εισόδου στην Ευρώπη, παραμένει εκτεθειμένο.

Μεθοδολογία

Ως απόφοιτη του τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και φοιτήτρια του ΔΠΜΣ «Σχεδιασμός του Χώρου», κατεύθυνση «Σχεδιασμός-Χώρος-Πολιτισμός», του ΕΜΠI επιχείρησα για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας τη σύνθεση των πολύτιμων μεθοδολογικών εργαλείων και εννοιών που απέκτησα μέσα από τη φοίτησή μου στα δύο παραπάνω τμήματα σπουδών, στο πλαίσιο ενός διεπιστημονικού διαλόγου.

Ως ερευνητική μέθοδο επέλεξα σε πρώτη φάση τη μέθοδο της επιτόπιας έρευνας με συμμετοχική παρατήρηση συνεκτιμώντας ότι: «Η επιτόπια εθνογραφική έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση δεν είναι απλώς μια μέθοδος, αλλά μια σύνθεση από αρχές, στρατηγικές, διαδικασίες, μεθόδους και τεχνικές έρευνας, καθώς δείχνει ενδιαφέρον για την αλληλεπίδραση των μελών μιας κοινωνίας και για τα νοήματα ‘από τα μέσα’, θεωρεί βασική μέθοδο έρευνας την εστίαση στις ‘εδώ και τώρα’ πτυχές της καθημερινής ζωής και επιλέγει ως θεωρητική κατεύθυνση την έμφαση στην ερμηνεία και την κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης, επίσης θεωρεί την άμεση παρατήρηση ως μία από τις βασικές μεθόδους της συλλογής δεδομένων, ενώ παράλληλα ορίζει ότι ο ρόλος του συμμετέχοντος ανθρωπολόγου κατά την επιτόπια έρευνα είναι η διατήρηση στενών σχέσεων με τα μέλη της εντόπιας κοινωνίας» (Jorgensen, 1989).

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία βασίζεται σε δύο περιόδους έρευνας: η πρώτη περίοδος ξεκινά τον Σεπτέμβριο του 2010 και τερματίζεται τον Ιανουάριο του 2011, ενώ η δεύτερη πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2014 και ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

Το παρόν πόνημα δεν επιχειρεί μια παρουσίαση κι ένταξη των ερευνητικών τεκμηρίων των δύο διαφορετικών περιόδων εντός ενός εθνογραφικού παρόντος, στατικού, αχρονικού, «εν κενώ χρόνου». Αντίθετα, με αναστοχαστική διάθεση και με έμφαση στο θραυσματικό, το ασυνεχές και το μερικό, επιχείρησα μια σύνθεση του υλικού που συνέλεξα τις δύο αυτές περιόδους συνυπολογίζοντας την επίδραση που άσκησε το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε τόσο σε προσωπικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο.

Ο τρόπος με τον οποίο ο ανθρωπολόγος συγγράφει την εθνογραφία του συχνά προκύπτει, και σωστά, μέσα από τις συγκεκριμένες καταστάσεις και τις αντιξοότητες, καθώς και από τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει κατά τη διεξαγωγή της έρευνάς του (Jackson, 1989:186).

Στο σημείο αυτό εγείρονται πιθανώς ερωτήματα και προβληματισμοί σχετικά με τον εθνογραφικό ρεαλισμό και την αντικειμενικότητα του/της ανθρωπολόγου, όπως επίσης για το κατά πόσο η αναγνώριση της προσωπικής εμπειρίας και διαμεσολάβησης του/της ερευνητή/ριας αποτελεί βάση για τη μελέτη ενός ερευνητικού πλαισίου. Η απάντηση δίνεται στο πλαίσιο μιας εθνογραφικής κριτικής τη δεκαετία του 1980 με το ρεύμα της «πολιτισμικής κριτικής» αρχικά, το οποίο αμφισβήτησε τη μέχρι τότε κυρίαρχη θετικιστική αντίληψη της εθνογραφίας. Έτσι, «η χρήση προσωπικών εμπειριών από τους ανθρωπολόγους όχι μόνο είναι αποδεκτή, αλλά έχει οδηγήσει την εθνογραφία στην ανακάλυψη νέων τρόπων αναπαράστασης των τεκταινομένων στη διαδικασία της ανθρωπολογικής έρευνας. Αυτή η μεταβολή στον τρόπο αναπαράστασης της εθνογραφικής έρευνας σχετίζεται με μια ευρύτερη μεταβολή στο χώρο της ανθρωπολογικής θεωρίας και με τη συμφιλίωση ανάμεσα στο κοινωνικό και το πολιτισμικό» (Γκέφου-Μαδιανού 2011: 350). Κι αυτό γιατί όσο ο πολιτισμός αποτελούσε μια σταθερή και δεδομένη κατηγορία, τόσο η εθνογραφία οριζόταν ως η «αντικειμενική» απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Από τη στιγμή που η έννοια του πολιτισμού άρχισε να προσλαμβάνεται ως μια ευέλικτη και ρευστή κατηγορία που χρειάζεται να ορίζεται σε κάθε περίπτωση, παρατηρείται και μια στροφή στην εθνογραφία, η οποία από ολιστική, αντικειμενική και ρεαλιστική έννοια και πρακτική μετασχηματίζεται σε πολυτοπική, πειραματική, θραυσματική και κριτική (Marcus, 1998).

Επιστρέφοντας στην ερευνητική περιοδολόγηση το καλοκαίρι του 2009, ως φοιτήτρια του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος σπουδών συνομίλησα με γνωστές και φίλες οι οποίες εργάζονταν στον επονομαζόμενο Ξενώνα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων «Villa Azadi» στην Αγιάσο Λέσβου, καθώς ενδιαφερόμουν να επισκεφτώ το συγκεκριμένο χώρο εκ νέου, αυτή τη φορά στο πλαίσιο επιτόπιας έρευνας με συμμετοχική παρατήρηση για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας όπως προαναφέρθηκε.

Οι εν λόγω γυναίκες στάθηκαν ιδιαίτερα υποστηρικτικές στην πρόθεσή μου και με συμβούλεψαν να συντάξω μια ερευνητική πρόταση-αίτηση προς τον τότε Πρόεδρο του Ιδρύματος Θεομήτωρ κύριο Α. Αθηναίο. Η ανταπόκριση του προέδρου ήταν άμεση, καθώς με κάλεσε σε συνάντηση κατά την οποία δέχτηκε με χαρά το αίτημά μου, αφού πρώτα με ενημέρωσε σχετικά με το καταστατικό λειτουργίας της Μονάδας.

Έχοντας συμφωνήσει λοιπόν με τη διοίκηση της Μονάδας για τη μελλοντική μας συνεργασία και σε συνεννόηση πάντα με τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος που φοιτούσα, αναχωρώ για το νησί της Λέσβου τον Σεπτέμβριο του 2009, διάστημα κατά το οποίο σημειώνεται η έναρξη της έρευνας στη Villa Azadi.

Η συχνότητα των επισκέψεων που πραγματοποιούσα στην εν λόγω Μονάδα Φιλοξενίας κυμαινόταν από δύο έως τρεις φορές την εβδομάδα. Η μετακίνησή μου γίνονταν με άτομα από το προσωπικό, με δικά τους οχήματα. Βρισκόμουν στο χώρο τα πρωινά κι αναχωρούσα πάλι μαζί με το προσωπικό το απόγευμα ύστερα από την ολοκλήρωση του προβλεπόμενου από την εργασιακή σύμβαση δώρου τους.

Αρκετές ώρες μέσα στη μέρα καθόμουν στο γραφείο της Κοινωνικής Ανθρωπολόγου διαβάζοντας τις βιογραφικές συνεντεύξεις και τα ιστορικά των φιλοξενούμενων. Τα μεσημέρια συνήθιζα να πηγαίνω για φαγητό μαζί με τους φιλοξενούμενους και ενίοτε με μέρος του προσωπικού στην κοινόχρηστη τραπεζαρία, χώρο καθημερινής, ανεπίσημης επικοινωνίας, ευνοϊκό για την ενίσχυση κλίματος οικειότητας με τα υποκείμενα της έρευνας.

Η εμπάπτιση στην ετερότητα και η συμμετοχή του εθνογράφου στην καθημερινή ζωή της κοινότητας έχουν σαν αποτέλεσμα ο ρόλος του ερευνητή να γίνει λιγότερο «ξένος» μετά από ένα διάστημα. Αυτό συμβάλλει στο να γίνει ο ανθρωπολόγος αποδεκτός κι επομένως να χαίρει μεγαλύτερης εμπιστοσύνης από τα μέλη της κοινότητας. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο ανθρωπολόγος βρίσκεται στο δικό τους χώρο καθιστά τον ίδιο ικανό να διακρίνει καλύτερα τις καθημερινές και γι' αυτό ανεξερεύνητες συνήθειες, στάσεις, απόψεις των ανθρώπων ανάμεσα στους οποίους διεξάγει επιτόπια έρευνα απ' ότι αν οι ίδιοι βρίσκονταν σε ένα περιβάλλον που δεν τους είναι οικείο. Η συμμετοχική παρατήρηση δεν είναι απλώς μια έρευνα αλλά και ένα είδος διαντίδρασης

ανάμεσα στον ανθρωπολόγο και στα μέλη της κοινότητας που μελετά (Γκέφου-Μαδιανού, 2011: 240).

Ανάλογοι χώροι *οικειότητας* με την τραπεζαρία ήταν τα δημιουργικά εργαστήρια που λειτουργούσαν κατά περιόδους στη Villa Azadi. Το διάστημα των επισκέψεών μου φρόντισα να συμμετέχω ενεργά στο εργαστήρι ραπτικής, όπως επίσης και στο εργαστήριο κατασκευής χριστουγεννιάτικων καρτών και στολιδιών⁶. Παράλληλα, ως παρατηρήτρια κι ενίοτε ενισχυτικά στη διδασκαλία, συμμετείχα σε τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας τα οποία λάμβαναν χώρα στο συγκεκριμένο χώρο υπό την επίβλεψη και καθοδήγηση διορισμένων καθηγητών.

Ο ανθρωπολόγος κατά τη διαδικασία της επιτόπιας έρευνας θα πρέπει να μεταμορφωθεί: από «εξωτερικός» παρατηρητής σε «εσωτερικός» συμμετέχοντα, από «αντικειμενικός» κριτής σε «υποκειμενικός» αναλυτή και εν τέλει από «ξένος» σε «δικό» (Γκέφου-Μαδιανού, 2011:281).

Καθ' όλη τη διάρκεια των επισκέψεών μου στη Villa Azadi όλα τα υποκείμενα κατοίκησης της με αντιμετώπιζαν με ιδιαίτερη ευγένεια και φιλικότητα. Η παρουσία μου τα πρώτα κρίσιμα εικοσιτετράωρα της ίδρυσής της εκτιμάται ότι αποτέλεσε ευνοϊκή συνθήκη για τη γρήγορη καλλιέργεια σχέσεων εγγύτητας κι εμπιστοσύνης, τόσο με άτομα του προσωπικού όσο και με άτομα του φιλοξενούμενου πληθυσμού. Παράλληλα, η εν λόγω συνθήκη έπαιξε καταλυτικό ρόλο και στην καλύτερη προσαρμογή μου στο ερευνητικό πεδίο.

Απρόσμενα, τον Φεβρουάριο του 2010 χρειάστηκε να διακόψω τις επισκέψεις μου στη Villa Azadi και να αναχωρήσω από το νησί της Λέσβου για προσωπικούς λόγους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τον τερματισμό της ερευνητικής διαδικασίας πριν την ολοκλήρωσή της. Ωστόσο, η προαναφερθείσα περίοδος αποτέλεσε μια εξαιρετικά πολύτιμη εμπειρία για τη γράφουσα τόσο σε προσωπικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο, αφού οι εικόνες, οι εμπειρίες και το υλικό που είχαν ήδη συλλεχθεί κι

⁶ Μάλιστα, το ίδιο διάστημα διοργανώσαμε Χριστουγεννιάτικο Bazaar στην πόλη της Μυτιλήνης με κατασκευές των ίδιων των παιδιών το οποίο είχε μεγάλη επιτυχία. Πωλήθηκαν πολλά πράγματα κι εκτός από την προσωπική ικανοποίηση των δημιουργών κατάφεραν παράλληλα να εξασφαλίσουν ένα ελάχιστο χαρτζιλίκι.

αποτυπωθεί συνιστούσε ισχυρή παρακαταθήκη ικανή να ενεργοποιήσει μια (α)-συνέχεια αυτής της προσπάθειας σε βάθος χρόνου.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, την άνοιξη του 2014, σε συνεννόηση με τον επιβλέποντα καθηγητή μου Σταύρο Σταυρίδη αποφάσισα να ολοκληρώσω τη μεταπτυχιακή μου διατριβή. Το θέμα θα παρέμενε το ίδιο. Έπρεπε όμως να επικαιροποιήσω το υλικό που είχα συλλέξει στο παρελθόν. Αυτό σήμαινε νέες συνεντεύξεις, απομαγνητοφωνήσεις, συλλογή φωτογραφιών, επεξεργασία του υλικού, χρόνος για μελέτη. Αναχώρησα για τη Μυτιλήνη αρχές Ιουνίου του ίδιου έτους. Η Villa Azadi δεν λειτουργούσε πλέον, το γνωρίζαμε.

Η διατήρηση ισχυρών δεσμών και διαπροσωπικών σχέσεων στο νησί της Λέσβου τα τελευταία δώδεκα χρόνια στάθηκαν ακόμη μία φορά πολύτιμα στηρίγματα για την έναρξη και την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης προσπάθειας. Η στήριξη που έλαβα αφορά τόσο τον εντοπισμό και το πλησίασμα των υποκειμένων της έρευνας τέσσερα χρόνια μετά, όσο και τη βάση της εμπιστοσύνης από την οποία αρχίσαμε να συνομιλούμε, καθώς ήμουν συστημένη από άτομο που εκτιμούσαν και εμπιστεύονταν ήδη. Παράλληλα, χωρίς τη φιλοξενία και τη συντροφικότητα που μου προσφέρθηκε από φίλους/ες και κατοίκους του νησιού όλο το διάστημα των επισκέψεων μου στη Λέσβο δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί η συγκεκριμένη προσπάθεια.

Η ανθρωπολογία οίκοι θέτει κρίσιμα μεθοδολογικά αλλά και ηθικά, μερικές φορές, διλήμματα που σχετίζονται με το πώς κατασκευάζεται ο 'άλλος' –ένας 'άλλος' που αποτελεί ταυτόχρονα μέρος του 'εαυτού' και ο οποίος εμφανίζεται πολλαπλός, με ρευστές και επικαλυπτόμενες αλλά και συχνά αντιθετικές μεταξύ τους ιδιότητες– όπως το πού και το πώς γράφεται η εθνογραφία σε κοινωνίες που είναι οικείες στους εθνογράφους (Γκέφου-Μαδιανού, 2011:389)

Εφόσον ήταν πλέον κλειστή η Villa Azadi, το ερευνητικό μου υλικό επρόκειτο να αντληθεί μέσα από τον προφορικό λόγο και τα τεκμήρια ζωής των υποκειμένων που θα συνομιλούσα, σχετικά με την εμπειρία της κατοίκησης στη Villa Azadi. Τον Ιούνιο του 2014 λοιπόν, ξεκίνησε ένας κύκλος συνεντεύξεων με άτομα που είτε φιλοξενούνταν είτε εργάζονταν παρελθοντικά στη Δομή, ο οποίος ολοκληρώθηκε σε διάστημα ενός μήνα, τον Ιούλιο του 2014.

Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν 12 ανοιχτού τύπου συνεντεύξεις. Το φύλο των υποκειμένων: 10 άντρες και 2 γυναίκες. Οι 6 ήταν κάτοικοι-φιλοξενούμενοι της Δομής (5 άτομα από το Αφγανιστάν, 1 από το Μαρόκο, όλοι άντρες και κατά δήλωσή τους όλοι ηλικίας 17 ετών όταν πρωτοπήγαν στη Villa Azadi). Οι υπόλοιποι 6 ήταν: 3 άτομα από το επιστημονικό προσωπικό της Μονάδας (1 άντρας και 2 γυναίκες), κοινωνιολόγος-γενικός συντονιστής του προγράμματος λειτουργίας της μονάδας το διάστημα 2009-2010, ψυχολόγος (2008-2010), δικηγόρος (2008-2010). Τέλος, συνομίλησα με τους τρεις διαφορετικούς προέδρους του διοικητικού συμβουλίου του Ιδρύματος Κοινωνικής Πρόνοιας Αγιάσου Λέσβου «Η ΘΕΟΜΗΤΩΡ» στο οποίο ανήκε το κτίριο του παλιού σανατορίου. Οι εν λόγω άντρες διαδέχθηκαν ο ένας τον άλλο μέσα στα χρόνια λειτουργίας της Δομής.

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων έγινε με τη χρήση ψηφιακού μαγνητοφώνου. Και οι δώδεκα ξεκίνησαν στην ελληνική γλώσσα. Τρεις από αυτές, ωστόσο, στην πορεία της εξέλιξής τους ολοκληρώθηκαν είτε στα Αγγλικά είτε στα Φαρσί με τη συμβολή διερμηνέα⁷.

Ως προς την άντληση του αφηγηματικού υλικού και το δια-λόγο με τα υποκείμενα επισημαίνεται ότι ζήτησα από τους συνομιλητές/ριες⁸ να αφηγηθούν ελεύθερα την

⁷ Ο διερμηνέας ήταν συγγάτοικος και φίλος με δύο συνομιλητές μου. Η παρουσία του στο σπίτι των Αφγανών συνομιλητών μου εκείνη την ημέρα ήταν πολύ σημαντική για την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων. Συμπληρωματικά αναφέρεται αφενός ότι το συγκεκριμένο άτομο εργάζεται επαγγελματικά ως διερμηνέας σε Μ.Κ.Ο. κι αφετέρου ότι έχει υπάρξει στο παρελθόν φιλοξενούμενος της Villa Azadi. Ωστόσο, δεν επιθυμούσε να μιλήσει ο ίδιος στο πλαίσιο μιας ανοιχτής συνέντευξης, καθώς απ' ότι ανέφερε χαρακτηριστικά «δεν θέλω να σκέφτομαι ούτε να μιλάω γι' αυτά τα πράγματα». Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τη γράφουσα η διαμεσολάβηση μιας συνέντευξης από διερμηνέα την καθιστά κάθε φορά έκθετη στη συνείδηση, στον επαγγελματισμό και στα συναισθήματα του ίδιου, αφού δεν υπάρχει η δυνατότητα διασταύρωσης των όσων μεταφράζονται ούτε από τα υποκείμενα που αφηγούνται ούτε από τον/την εθνογράφο.

⁸ Τα υποκείμενα των συνεντεύξεων αναφέρονται στο παρόν πόνημα ως συνομιλητές/ριες και όχι πληροφορητές/ριες σε συνέχεια της κριτικής στη ρεαλιστική εθνογραφία η οποία χρησιμοποιούσε κατά κόρον τον όρο πληροφορητές. «Όσο η αυθεντικότητα του εθνογράφου μειωνόταν, τόσο περισσότερο αναγνωριζόταν και ο λόγος των πληροφορητών ως ισότιμος και ισοσθενής με αυτόν του ανθρωπολόγου. Έτσι, οι πληροφορητές μετατράπηκαν σταδιακά σε συνομιλητές του εθνογράφου και ενεπλάκησαν σε διάλογο και σε μια σχέση διαντίδρασης μαζί του, σχέση από την οποία πηγάζει και εν τέλει προκύπτει η εντόπια γνώση» (Γκέφου-Μαδιανού, 2011: 405).

εμπειρία τους από τη παραμονή στη Villa Azadi. Εκτός από γενικές πληροφορίες του τύπου ηλικία, χώρα προέλευσης, χρονικό διάστημα παραμονής στη μονάδα, ειδικότητα (αν ήταν εργαζόμενοι/ες), τους ενημέρωνα από την αρχή ότι δεν υπήρχε κάτι συγκεκριμένο να αναφέρουν πέρα από τις αναμνήσεις και τις εικόνες που είχαν σχηματίσει οι ίδιοι/ες από την παραμονή ή την εργασία τους στο συγκεκριμένο χώρο.

Στον πυρήνα των τεκμηρίων ζωής βρίσκεται το ουσιώδες περιεχόμενό τους: η συνεχής, βιωμένη ροή της ιστορικά προσδιορισμένης υποκειμενικής εμπειρίας με όλες τις αντιφάσεις, την ποικιλία, την ευπλαστότητα και, ακόμη, τη μοναδικότητα που εμπεριέχει συνήθως μια τέτοια εμπειρία (Glaser & Strauss:132).

Η επιλογή των προφορικών συνεντεύξεων-συνομιλιών ως ερευνητικού μέσου επιχειρεί την ανάδειξη μιας χωρικής εμπειρίας όπως αυτή βιώθηκε από τα ίδια τα υποκείμενα ανάλογα με το ρόλο και την ταυτότητα που αυτά έφεραν, είτε ως εργαζόμενοι/ες είτε ως φιλοξενούμενοι στη βάση του προφορικού λόγου και της βιωμένης εμπειρίας. Οι διαφορετικές αφετηρίες από τις οποίες εκκινούν τα δώδεκα αυτά υποκείμενα να αφηγούνται αναδεικνύουν όσο τίποτα τις πολλαπλές και πολυτροπικές διαμεσολαβήσεις του κοινωνικού στο ατομικό, καθώς και τους πολλαπλά προσδιορισμένους τρόπους συγκρότησης της διαμορφωμένης υποκειμενικότητας.

Βασική επιδίωξη εξ αρχής ήταν οι αφηγήσεις των υποκειμένων να μην διακόπτονται και να μην κατευθύνονται από προκαθορισμένες ερωτήσεις, ακόμα και σε σημεία που οι παύσεις ήταν μεγαλύτερες και το έδαφος για την ενίσχυση της όποιας αμηχανίας εξαιρετικά εύφορο⁹.

Στη μεθοδολογία της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας μαθαίνει κανείς όχι μόνο πώς να υποβάλλει πολιτισμικά κατάλληλες ερωτήσεις, αλλά και «πώς να μη ρωτά» (Briggs 1986:95).

⁹ Ελάχιστες ήταν οι στιγμές που τέθηκαν τελικά ερωτήσεις από πλευράς μου στην πορεία των συνεντεύξεων, οι οποίες όμως ήταν περισσότερο διευκρινιστικές παρά συμπληρωματικές στα όσα λέγονταν.

Οι σιωπές και οι παύσεις, διαβάζονται ως μέρος της έλλογης κι ενσώματης αφήγησης των υποκειμένων, συνιστώντας πολύτιμο υλικό προς επεξεργασία και μελέτη στο πλαίσιο μιας ερευνητικής διαδικασίας.

Η προσωπική αφήγηση των βιωμάτων δεν συνιστά μια απλή διαδικασία εξιστόρησης των γεγονότων, αλλά συμβάλλει στην κατασκευή της εμπειρίας. Συναρμολογώντας τα κομμάτια της εμπειρίας του παρελθόντος και τοποθετώντας τα στη βάση του σήμερα, ο αφηγητής επαληθεύει τη νοηματοδότησή τους. Η διαδικασία της εξιστόρησης παράγει στο υποκείμενο μια αίσθηση συνοχής στην πορεία της ζωής του. Λόγω του γεγονότος ότι η αίσθηση του «εαυτού» προσδιορίζεται σε σχέση με τον «άλλον», οι αφηγήσεις οριοθετούνται από τις προσδοκίες και την επιθυμία επιδοκιμασίας των άλλων και περιχαράκωνονται στις πολιτισμικές και συμβατικές επιταγές (Γαλάνη-Μουτάφη, 2003: 424).

Αυτό που παρατηρήθηκε κοινά στους συνομιλητές/ριες μου ήταν το γεγονός ότι στέκονταν ιδιαίτερα αμήχανοι/ες κάθε φορά στην έναρξη της διαδικασίας. Επιζητούσαν διακαώς μια αρχική ερώτηση για να...«ξεμπλοκάρουν βρε παιδί μου», όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ένας συνομιλητής. Σχετικά σύντομα πάντως, όλοι/ες προσαρμόζονταν τελικά με τον τρόπο του ο καθένας και η καθεμία στο δια-λόγο μας¹⁰.

Το σημαντικό στην έρευνα μιας ιστορίας ζωής είναι να επιτρέψει μια όσο το δυνατόν πληρέστερη υποκειμενική θεώρηση και όχι να δίνει την αφελή ψευδαίσθηση ότι κάποιος κατάφερε να συλλάβει τα θεμέλια της αλήθειας.

¹⁰ Υπήρξε ωστόσο μια περίπτωση με έναν Αφγανό συνομιλητή, ο οποίος ήταν φανερά αγχωμένος και κακοδιάθετος από την αρχή της συνάντησης μας. Στην πορεία της αφήγησης η ένταση της φωνής του σταδιακά χαμήλωνε και η χροιά της γίνονταν μονότονη. Σε κάποια στιγμή άρχισε να πιάνει το κεφάλι του με δυσaréσκεια, ζητώντας μου επανειλημμένα συνγνώμη για την έλλειψη συγκέντρωσης που τον διέκρινε. Θέλοντας να τον καθησυχάσω τον διαβεβαίωσα ότι δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα κι ότι οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούσε μπορούσαμε να διακόψουμε. Πολύ σύντομα μου ζήτησε να φύγουμε από το μαγαζί γιατί δεν αισθανόταν καθόλου καλά. Είχε αρχίσει να ιδρώνει και να μιλάει με ιδιαίτερη δυσκολία. Τον συνόδευσα μέχρι το σπίτι του όπου ανανεώσαμε το ραντεβού μας για κάποια άλλη μέρα

Αυτή τη φορά η συνάντηση θα πραγματοποιούνταν στο σπίτι του και όχι κάπου έξω, κατόπιν δικής του επιθυμίας.

Δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής επιστήμης επιδιώκει να συλλάβει και να αποδώσει το «αντικειμενικό», η ιστορία ζωής είναι σε θέση – όσο τίποτε άλλο– να αποκαλύψει το χώρο και το περιεχόμενο του υποκειμενικού (Plummer, 2000:38).

Παράλληλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι έντονες διαφοροποιήσεις στη συμπεριφορά και στους ιδιαίτερους τρόπους έκφρασης που το καθένα από τα δώδεκα αυτά υποκείμενα οικειοποιούνταν. Διαφοροποιήσεις οι οποίες σύμφωνα με τη γράφουσα σχετίζονται άμεσα με τον κοινωνικό, πολιτισμικό, έμφυλο και ταξικό ρόλο που επιτελεί ο καθένας και η καθεμία.

Η επιλογή του ρόλου και η εκδήλωση των γνωρισμάτων του γίνεται στη διάρκεια της κοινωνικής ζωής με εφόδια μια κοινωνικά μεταδιδόμενη πρακτική γνώση, απαραίτητο συμπλήρωμα της ιδεολογίας. Ο ρόλος, μ' άλλα λόγια, μορφοποιείται, αναγνωρίζεται, τροποποιείται και αμφισβητείται ή εγκαταλείπεται ανάλογα με τις συνθήκες της κοινωνικής πράξης, τους περιορισμούς και τους στόχους της (Σταυρίδης, 2002:29).

Οι εν λόγω διαφοροποιήσεις (κοινωνικές, πολιτισμικές, έμφυλες, ταξικές) δεν εξαντλούνται μόνο σε επίπεδο περιεχομένου των όσων διατύπωναν τα υποκείμενα αλλά παράλληλα εκδηλώνονταν σε επίπεδο ενσώματων επιτελέσεων, π.χ. στον τρόπο ομιλίας τους, στη στάση του σώματος, στο βλέμμα τους. Χαρακτηριστικές είναι από τη μία οι περιπτώσεις των 6 αλλοδαπών συνομιλητών μου (φιλοξενούμενων της μονάδας), το βλέμμα των οποίων χαρακτηριζόταν από συστολή. Για μεγάλα διαστήματα ήταν χαμηλωμένο ή ανήσυχο και δεν υπήρχε συνεχές κοίταγμα μεταξύ μας.

Η άρνηση της ανταλλαγής των βλεμμάτων όταν συντελείται στη μεθοριακή περιοχή συνιστά μια από τις όψεις της επιτελεστικής διαπραγμάτευσης του εθνικού συνόρου... Στο βαθμό που εμπλέκει «απλούς» ανθρώπους, εντόπιους και ξένους, οι οποίοι μάλιστα μπορεί να προκρίνουν αμοιβαία την αορατότητα ως στρατηγική, φαίνεται ότι ιδρύει μια σχέση αποφυγής η οποία σιωπηρά παραδέχεται το γεγονός της παραβίασης του συνόρου χωρίς να παίρνει ρητά και άμεσα θέση πάνω σε αυτό που συμβαίνει. (Παπαταξιάρχης, 2009:69).

Στον αντίποδα αυτού του ταξικά, έμφυλα και πολιτισμικά προσδιορισμένου βλέμματος διασταυρώθηκαν παράλληλα με την ηγεμονική ματιά της διοίκησης του

Ιδρύματος (επίμονο, συνεχές βλέμμα) η οποία κατά έναν τρόπο επιβεβαιώνει αυτή τη δυναμική των διαφορετικών και αντικρουόμενων ταυτοτήτων που φέρουν τα υποκείμενα. Στον ενδιάμεσο χώρο των εν λόγω οπτικοκεντρικών συναντήσεων συνάντησα το βλέμμα των τριών εργαζομένων, το οποίο μοιάζει να συνέβαλε σε μια επιτελεστική διαπραγμάτευση των παραπάνω διαφοροποιήσεων-συνόρων. Η παρατήρηση της διαπολιτισμικής και δια ταξικής συνάντησης, της αλληλεπίδρασης και της διαπραγμάτευσης αυτών των διαφορετικών ταυτοτήτων εντός του συγκεκριμένου χωρικού πλαισίου κατοίκησης και η επίδραση αυτής της συνύπαρξης στις συχνά διαφορετικές νοηματοδοτήσεις του εν λόγω χώρου είναι κάτι που πολύ σύντομα μπορεί να διαφανεί μέσα από τις αφηγήσεις των υποκειμένων που συνομίλησα.

Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η γνώση μας για τους άλλους είναι πάντοτε ατελής κι ως εκ τούτου δεν μπορούμε ποτέ να σχετιστούμε με άλλους στη βάση της αγνής και άσπιλης ατομικότητάς τους αλλά μόνο μέσω τυποποιήσεων, μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα και στο βαθμό που της αναλογεί επιχειρείται η ανάδειξη αυτής της πορείας που δύο πολιτισμικά άλλοι (από τη μία οι εργαζόμενοι/ες και από την άλλη οι φιλοξενούμενοι) συναντήθηκαν στο χώρο και νοηματοδότησαν ο καθένας και η καθεμία αυτή τη συνάντηση με το δικό του τρόπο μέσα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και βιώματα που τους/τις διακρίνουν.

Αν βγεις από τον εαυτό σου και το δεις όλο αυτό σαν μια ζύμωση ανθρώπων και ένα σημείο συνάντησης ανθρώπων, συνεργασίας και συνδιαλλαγής έχεις να πάρεις κάτι πολύ δυνατό... που σε συνοδεύει μια ζωή ως άνθρωπο, δηλαδή αυτή η μετακίνηση από το εγώ στο εμείς που χρειάστηκε να υπάρξει. Και αυτή η συσπείρωση γύρω από έναν πιο μεγάλο στόχο που είχαμε.

Λήνα, εργαζόμενη

Ο αριθμός των συνομιλητών/ριών της συγκεκριμένης έρευνας είναι εξαιρετικά μικρός σε σχέση με το συνολικό αριθμό των υποκειμένων που *κατοίκησαν* τη Villa Azadi. Από τη Μονάδα εκτιμάται ότι πέρασαν πάνω από πέντε χιλιάδες πρόσφυγες μέσα στα χρόνια λειτουργίας της. Για το λόγο αυτόν, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι όλες οι υποθέσεις και δια-τυπώσεις από πλευράς της γράφουσας αναφέρονται αποκλειστικά και μόνο στο μικρό δείγμα που η ίδια συνέλεξε σε συνδυασμό με τις εθνογραφικές της σημειώσεις της πρώτης ερευνητικής περιόδου

και σε καμία περίπτωση δεν φιλοδοξεί μια ενδεχόμενη εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων ως προς τη λειτουργία της Δομής.

Μέσα από τη μελέτη κι επεξεργασία των παραπάνω τεκμηρίων ζώης επιχειρείται η ανάγνωση της κοινωνικής εμπειρίας των υποκειμένων κατοίκησης της Villa Azadi, μέσα από την υπόθεση των σημασιών και των νοημάτων που ο λόγος τους περικλείει, διαβλέποντας σε μια συστηματική, διεισδυτική και συνεπή προσέγγιση.

Η εμπειρία από μόνη της δεν υφίσταται, εάν οι άνθρωποι δεν της προσδώσουν νόημα, οπότε η εμπειρία κατασκευάζεται μέσω των νοημάτων που της προσδίδουν και συνιστά μια εμπειρία ερμηνευμένη. Τα σύμβολα που χρησιμοποιούν συγκροτούν την πραγματικότητα που βιώνουν. Ο κάθε πολιτισμός συνιστά ένα σύστημα σημασιών, που μοιάζει με ένα πυκνό κείμενο, του οποίου τον κώδικα οφείλει να αποκρυπτογραφήσει ο εθνογράφος. Ως πρώτος ερμηνευτής της πραγματικότητας θεωρείται ο εντόπιος και ως δεύτερος ο ανθρωπολόγος. Έργο του τελευταίου είναι να κατανοήσει τα πολιτισμικά νοήματα του πρώτου (Geertz, 1983).

Η επιρροή και η διαμεσολάβηση του/της εθνογράφου στο ερευνητικό πεδίο ως υποκειμενικού/ης παρατηρητή/ριας και όχι αντικειμενικού/ης, του/της οποίου/ας στη συνέχεια η ανάγνωση των τεκμηρίων διαμεσολαβείται από τις κοινωνικές επιτελέσεις και τις πολιτισμικές εγγαράξεις που τον/την συγκροτούν σαν υποκείμενο, αμφισβητούν την «αντικειμενικότητα» που «οφείλει» να έχει ο ρόλος του/της. Άλλωστε, «τα δεδομένα, γεγονότα ή συμβάντα είναι πάντοτε προϊόντα κάποιου βαθμού ερμηνείας, αφού για την πρόσληψη, την κατανόηση και την περιγραφή τους παρεμβαίνουν οι θεωρητικές υποθέσεις του συγκεκριμένου ερευνητή και της επιστημονικής κοινότητας στην οποία ανήκει» (Kuhn, 1981: 99,116). Ως εκ τούτου «η περιγραφή των δεδομένων δεν μπορεί να είναι ποτέ απόλυτα αντικειμενική γιατί προσδιορίζεται από τη σκοπιά (point of view) του ερευνητή που είναι πάντοτε υποκειμενική» (Γκέφου-Μαδιανού, 2011:276).

Σε συνέχεια των παραπάνω ούτε η κειμενική παραγωγή-αναπαράσταση του εθνογραφικού υλικού και της ερευνητικής συνθήκης δεν αποτελεί από μόνη της μια ουδέτερη διαδικασία που συντελείται σε κενό χωροχρόνο. Αντίθετα, αφορά μια διαδικασία ανοιχτή στις εντάσεις που διαμόρφωσαν το ίδιο το γραπτό, ανοιχτή στα υποκείμενα που σημάδεψαν τη διαδρομή του, καθώς και στα ιδιαίτερα κοινωνικά και

πολιτισμικά χαρακτηριστικά του/της γράφοντα/ουσας, μαζί με το προσωπικό τους «στίγμα».

Η διαδικασία μετασχηματισμού των εικόνων που έχει εγκλωβίσει στη μνήμη του ο ερευνητής κατά την περίοδο της επιτόπιας έρευνας σε αναπαραστάσεις, και το πέρασμα από τις προσωπικές του σημειώσεις σε γραπτό εθνογραφικό κείμενο και αφήγηση στη συνέχεια, μπορεί να πάρει ποικίλες μορφές, να γνωρίσει διάφορες φάσεις και πολλές περιπέτειες» (Γκέφου-Μαδιανού, 2011:290).

Ακόμα και μετά την ολοκλήρωση της εν λόγω αναπαράστασης το κείμενο *αφήνεται* πάντα σε ενδεχόμενες επανανοηματοδοτήσεις από τις προσλαμβάνουσες του κάθε αναγνώστη/ριας, οι οποίοι/ες συνιστούν τα υποκείμενα της μορφοποίησης, τροποποίησης και συχνά αμφισβήτησης του λόγου του, καθιστώντας το ένα τόπο συνεχούς κίνησης και μετεωρισμού.

«Ασυνόδευτοι Ανήλικοι Πρόσφυγες στην Ελλάδα»: επισφαλές καθεστώς διαβίωσης κι οι προεκτάσεις της γεωγραφικής απομόνωσης του «σανατορίου»

Ανάμεσα στους/στις αλλοδαπούς/ες που εισέρχονται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, υπάρχουν πολλά ανήλικα παιδιά ή έφηβοι/ες οι οποίοι/ες τα οποία δεν συνοδεύονται από κάποιον/α ενήλικο/η γονέα ή συνοδό. Στην προσφυγική ορολογία ο εν λόγω πληθυσμός αποκαλείται ασυνόδευτοι/ες ανήλικοι/ες πρόσφυγες. «Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντώνται συνήθως ως Unaccompanied Minors (UAMS) ή/και Separated Children. Πρόσφατα από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, χρησιμοποιείται η συντομογραφία UASC (Unaccompanied and Separated Children), ακριβώς για να καλύψει και τα παιδιά που έχουν χωριστεί από τους γονείς τους» (Δέμελη, 2011:247).

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία¹¹ ως ασυνόδευτος ανήλικος ορίζεται «ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ανιθαγενής ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών, ο οποίος φθάνει στην Ελλάδα χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο υπεύθυνο για τη φροντίδα του για όσο χρόνο δεν έχει τεθεί υπό ουσιαστική φροντίδα ενός τέτοιου προσώπου ή ο ανήλικος που αφέθηκε ασυνόδευτος μετά την είσοδο του στην Ελλάδα» (Δημητροπούλου/Παπαγεωργίου, 2008:17).

Οι ασυνόδευτοι/ες ανήλικοι/ες πρόσφυγες προστατεύονται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹².

Ωστόσο, η διοικητική κράτηση των ασυνόδευτων ανηλίκων δεν απαγορεύεται ρητά, ούτε ρυθμίζεται ειδικά από την ελληνική νομοθεσία. Η κράτηση των ασυνόδευτων ανηλίκων στηρίζεται στην ίδια νομική βάση με αυτή των ενηλίκων: Οι αρμόδιες διοικητικές αρχές δύνανται να διατάξουν την κράτηση ενός υπηκόου τρίτης χώρας

¹¹ Π.Δ. 220/2007 άρθρο 1 σημείο ΣΤ'.

¹² Για το πλήρες κείμενο της Σύμβασης, βλ. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), όπως επικυρώθηκε με τον Ν. 2101 της 2 Δεκεμβρίου 1992: Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΦΕΚ 192, τ. Α').

Διαθέσιμο και στο <http://www.unicef.gr/reports/symb.php#a>.

χωρίς νόμιμα έγγραφα με σκοπό να τον απελάσουν, σύμφωνα με το άρθρο 76 παρ.3 του Ν. 3386/2005 (Δέμελη, 2011:251).

Μέχρι σήμερα το πληρέστερο νομικό έγγραφο που διασφαλίζει τα δικαιώματα του παιδιού είναι η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹³ που με την κύρωσή της, με τον Ν. 2101/1992, υπερισχύει κάθε άλλης διάταξης του νόμου. Η σύμβαση διασφαλίζει τα δικαιώματα τόσο των ημεδαπών παιδιών, όσο και των αλλοδαπών και δεν διακρίνει μεταξύ νομίμως και παρατύπως ευρισκομένων στην ελληνική επικράτεια (άρθρο 2) (Δημητροπούλου/Παπαγεωργίου, 2008:24, 29). Σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού την οποία επικύρωσε η Ελλάδα στις 2 Δεκεμβρίου του 1992, «η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός παιδιού πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας» και παράλληλα «κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός αν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παιδιού» (άρθρο 37, παρ. 3). Στην πράξη τα παραπάνω άρθρα της εν λόγω Σύμβασης παραβιάζονται συστηματικά στην ελληνική επικράτεια, αφού οι ασυνόδευτοι/ες ανήλικοι/ες πρόσφυγες ελλείπει χώρων φιλοξενίας και πολιτικών υποδοχής στοιβάζονται σωρηδόν στους ίδιους χώρους μαζί με άγνωστους/ες σε αυτούς/ες ενήλικους/ες κάτω από άθλιες συνθήκες διαβίωσης, συχνά για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Το σύστημα προστασίας ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων στην Ελλάδα έχει χαρακτηριστεί από την Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. ως προβληματικό. Η ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχεται, σε συνδυασμό με τις μεγάλες καθυστερήσεις των χρηματοδοτήσεων δημιουργούν από κοινού σημαντικά προβλήματα βιωσιμότητας στα κέντρα (UNHCR, 2011:7).

Το ζήτημα της χρηματοδότησης των εν λόγω χώρων και πιο συγκεκριμένα η ουσιαστική έλλειψη τακτικής χρηματοδότησής τους αναπόφευκτα επιδρά στη βάση της λειτουργίας τους, προκαλώντας ανάλογες διακυμάνσεις στις παρεχόμενες υπηρεσίες. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η χρηματοδότηση πραγματοποιείται σε ετήσια βάση είναι σαφές ότι δεν επιτρέπει το σχεδιασμό σε μακροπρόθεσμο επίπεδο

¹³ Αναλυτικότερα για τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, αναδημοσιευμένη από την εφημερίδα της Κυβερνήσεως βλ. Μακρυνιώτη, 2001: 535-545.

με αποτελέσματα συχνά να παρατηρούνται προβλήματα υποστελέχωσης, τα οποία γίνονται ιδιαίτερα εμφανή σε επίπεδο λειτουργίας και παροχής των απαραίτητων υπηρεσιών (Δημητροπούλου/Παπαγεωργίου, 2008:9, 70).

Συγκεκριμένα στην περίπτωση της Villa Azadi τώρα, σημειώνεται ότι όταν ξεκίνησε η λειτουργία της εν λόγω Μονάδας ήταν το μεγαλύτερο σε χωρητικότητα κέντρο φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων στην Ελλάδα με δυνατότητα να φιλοξενήσει 96 παιδιά, ενώ ήταν και το πρώτο κέντρο υποδοχής ανηλίκων στη χώρα που δέχθηκε να φιλοξενήσει και ασυνόδευτους ανήλικους μη αιτούντες άσυλο. Η καταστατική ονομασία της Μονάδας ως Χώρος Φιλοξενίας Ανήλικων **Προσφύγων** και όχι μεταναστών/αιτούντων άσυλο κ.λπ. αφορούσε θα λέγαμε μια περισσότερο πολιτική επιλογή αναγνώρισης των ανήλικων εκτοπισμένων από τη πλευρά του προσωπικού, ανεξάρτητα από το αν τα υποκείμενα είχαν προβεί ή επρόκειτο να προβούν σε διαδικασίες αιτήματος προστασίας. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί έτσι στο συμπέρασμα ότι η φιλοξενία των ανηλίκων στη Villa Azadi μακριά από αξιολογήσεις και ιεραρχήσεις των τραυμάτων τους, βασιζόνταν τελικά στην ευαλωτότητα που συνεπάγονταν η ανηλικότητά τους παρά σε οποιοδήποτε αναγνωρισμένο ή ρευστό νομικό καθεστώς.

Πριν προχωρήσουμε ας δούμε λίγο τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού που κατοίκησε τη Villa Azadi είτε ως φιλοξενούμενοι είτε ως οικοδεσπότες. Από τη μια μεριά έχουμε το προσωπικό και τη διοίκηση της μονάδας και από την άλλη τους φιλοξενούμενους. Ως προς το προσωπικό, θα λέγαμε ότι υπήρχε στοιχειώδης ετερογένεια, διαφορετικές ειδικότητες ως προς την παροχή υπηρεσιών αλλά και διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς τη λειτουργία του χώρου και την παροχή φιλοξενίας. Βάσει του εσωτερικού κανονισμού λειτουργίας, τη μονάδα πλαισίωσαν μια συντονίστρια, ένας κοινωνικός λειτουργός, ένας κοινωνιολόγος, μια κοινωνική ανθρωπολόγος, μια ψυχολόγος, ένα άτομο γενικών καθηκόντων, δύο διερμηνείς, ένας ιατρός, ένας νοσηλευτής, μια δικηγόρος, τρεις εκπαιδευτικοί και δύο βοηθοί μάγειρα.

Οι φιλοξενούμενοι τώρα, προέρχονταν κατά πλειοψηφία από το Αφγανιστάν, το Ιράκ και τη Σομαλία καθώς εκείνο το διάστημα αυτές οι χώρες πλήττονταν περισσότερο από εμπόλεμες συρράξεις. Κατά δήλωσή τους οι περισσότεροι ήταν ηλικίας 16-17 ετών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξαν και περιπτώσεις πολύ νεαρότερων παιδιών, από διασωθέντα βρέφη ναυαγίων μέχρι ανήλικα 6-7 ετών. Όλοι τους ήταν

αγόρια, εκτός από τρεις έκτακτες περιπτώσεις που φιλοξενήθηκαν κορίτσια στη Μονάδα, ηλικίας 12-15 ετών.

Κάτι κοινό που παρατηρήθηκε στις αφηγήσεις των συνομιλητών/ριων μου αφορά το γεγονός ότι με βάση τα λεγόμενά τους μια κοινή παράμετρος που ενίσχυε την ευαλωτότητα των φιλοξενούμενων και το προϋπάρχον καθεστώς μετεωρισμού και ανασφάλειας στο οποίο βρίσκονταν, σχετιζόνταν με τη χρονικά προσδιορισμένη παροχή φιλοξενίας η οποία έληγε με τον ερχομό της ενηλικίωσής τους, καθώς και με το ρευστό καθεστώς λειτουργίας της Μονάδας.

Από τη πρώτη μέρα που άνοιξε η Villa Azadi, το καθεστώς λειτουργίας της ήταν ρευστό κι επισφαλές καθώς η λειτουργία της διακυβευόταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα λόγω ασταθούς κι αβέβαιης χρηματοδότησης. Συγκεκριμένα, η Μονάδα χρηματοδοτούνταν από πρόγραμμα του ευρωπαϊκού ταμείου προσφύγων (ERF) σε ποσοστό 75%. Το άλλο 25% χρηματοδοτούνταν αρχικά από το Υπουργείο Υγείας και στη συνέχεια από το υπουργείο Εργασίας. Ωστόσο στην εφαρμογή των εν λόγω προγραμμάτων υπήρχαν διάφορες «αγκυλώσεις» καθώς κανένα πρόγραμμα δεν εγκρίθηκε εγκαίρως με αποτέλεσμα η μονάδα να μένει οικονομικά έκθετη για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ο Σωκράτης φιλοξενούμενος της Villa Azadi αναφέρει σχετικά,

Μάλιστα, όταν εγκρινόταν κάποιο πρόγραμμα, η χρηματοδότηση δινόταν σε δόσεις, η πρώτη δόση γύρω στο 20%, μετά γινόταν 50% και πάει λέγοντας, αλλά όλο αυτό το σύστημα δεν μπορούσε να λειτουργήσει αρμονικά, οι εργαζόμενοι δεν πληρώνονταν εγκαίρως, μπορούσε να περάσει και ένας χρόνος μέχρι να πληρωθούν και να πάρουν τα χρήματά τους.

Το εν λόγω καθεστώς επισφάλειας κι αβεβαιότητας αναπόφευκτα επηρέαζε άμεσα την παροχή υπηρεσιών της Μονάδας. Οι περικοπές ήταν σταδιακές, ωστόσο η καθημερινότητα των φιλοξενούμενων επιβαρύνθηκε σημαντικά αφού μακροπρόθεσμα έπαψαν οι εκδηλώσεις εξωστρέφειας της Μονάδας, τα μαθήματα επιμόρφωσης, οι δημιουργικές δραστηριότητες κ.ά. Παράλληλα έγιναν μειώσεις στο εξειδικευμένο προσωπικό που στήριζε τα υποκείμενα να διαχειριστούν τα πολύσημα τραύματα τους, καταδικάζοντάς τους έτσι στην ανία της καθημερινότητας, ενισχύοντας τις προϋπάρχουσες σωματικές και ψυχολογικές διαταραχές, τους πονοκεφάλους, τις αυπνίες, εκθέτοντας τους σε σοβαρούς κινδύνους.

Προς το τέλος μάλιστα η Μονάδα κατέληξε να μην έχει τη δυνατότητα να προσφέρει ούτε τη στοιχειώδη εξυπηρέτηση στους φιλοξενούμενους της. Έφτασε στο σημείο δηλαδή να μην μπορεί ούτε να θερμάνει τους χώρους που διέμεναν οι ανήλικοι ούτε να καλύψει τις διατροφικές τους ανάγκες με αποτέλεσμα να οδηγηθεί μέσα από διαδικασίες σταδιακής εκφύλισης σε οριστικό κλείσιμο το 2013.

Οι εν λόγω δυσλειτουργίες της Μονάδας αναπόφευκτα καλλιέργησαν ένα έντονο κλίμα ανασφάλειας στους ανήλικους αλλά και στο ίδιο το προσωπικό, το οποίο έμενε απλήρωτο κι έκθετο, χωρίς επικυρωμένες συμβάσεις εργασίας για μεγάλα διαστήματα.

Ο Γιουσέφ φιλοξενούμενος της Μονάδας από το Αφγανιστάν αναφέρει χαρακτηριστικά:

Στην αρχή περνούσαμε τέλεια, κάποιοι πέρασαν-κάποιοι μείνανε, ακόμα περνούσαμε καλά αλλά στο τέλος πολύ χάλια το κλείσαμε. Άλλαζαν συνέχεια τα προγράμματα, άλλαζαν συνέχεια... εεε... τον πρόεδρο, λέγανε έχουμε αυτό το πρόβλημα και στο τέλος πολύ χάλια περάσαμε και πολύ χάλια το κλείσανε και ήμασταν ακριβώς σαν δούλοι. Σήμερα θα φάτε, τέτοια ώρα θα φέρουμε φαί, αύριο δεν έχουμε, μεθαύριο θα έχουμε... έτσι τελειώσαμε.

Κι ο Πάνος εργαζόμενος στη Villa Azadi συμπληρώνει:

Υπήρξε έντονος προβληματισμός στα παιδιά, άρχισαν να χάνουν τα στηρίγματά τους, όταν έφυγε η ψυχολόγος και οι κοινωνιολόγοι που τα στηρίζαν, όταν έφυγε το προσωπικό διέκρινα μια θλίψη στα παιδιά και ήταν φυσικό. Σου λέει τώρα τι γίνεται; κι αν την κλείσουν που θα πάμε; Θα μας βγάλουν στο δρόμο...υπήρχε ανασφάλεια, γιατί τα παιδιά βιώνουν...

Οι παραπάνω συνθήκες επισφαλούς διαβίωσης ωθούσαν συχνά τους ανήλικους στη «μαύρη» ανασφάλιστη εργασία με πενιχρά μεροκάματα. Και παρά τις σοβαρές κυρώσεις που προβλέπει το νομοθετικό πλαίσιο σε περιπτώσεις εργασιακής εκμετάλλευσης το φαινόμενο ήταν κάτι το οποίο δεν μπορούσε εύκολα να ελεγχθεί από τους/τις υπεύθυνους/ες της μονάδας. Ο Κώστας διαβεβαιώνει ότι:

...πάντα ένας από τους στόχους μας ήταν να τους αποτρέπουμε να δουλεύουνε χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα στη μαύρη εργασία όπως λέμε, όσο μπορούσαμε,

γιατί σε μια δομή ανοιχτής φιλοξενίας δεν θα μπορούσες να ξέρεις που είναι ο κάθε άνθρωπος, πέρα από τα τείχη ή τον φράχτη του κέντρου...

Την ίδια στιγμή παράλληλο πρόβλημα το οποίο ενίσχυε το φαινόμενο της μαύρης ανασφάλιστης εργασίας των ανήλικων που διέμεναν στη Villa Azadi ήταν η μη ένταξη τους στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στο σημείο αυτό και σύμφωνα με τις Δημητροπούλου και Παπαγεωργίου, οι οποίες διερεύνησαν τις συνθήκες λειτουργίας τεσσάρων κέντρων φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων αιτούντων άσυλο, παρατηρήθηκε ότι η πλειονότητα των παιδιών δεν εντάσσονται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μάλιστα, όχι μόνο δεν εντάσσονται στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά όπως παρατήρησαν παράλληλα οι Βουτυρά και Τσοβίλη μέσα από την έρευνά τους στα κέντρα Ανωγείων και Λαυρίου, οι ανήλικοι επιθυμούσαν να βρουν μια δουλειά αντί να πηγαίνουν σχολείο ή αν ήταν δυνατό να συνδυάσουν και τα δύο (Voutira/Tsovili, 2004:42).

Σε συνέχεια της παρατήρησης των Δημητροπούλου και Παπαγεωργίου η συντριπτική πλειοψηφία των ασυνόδευτων ανήλικων παρά τις σοβαρές κυρώσεις που προβλέπει το νομοθετικό πλαίσιο εργάζεται πράγματι χωρίς άδεια εργασίας και δίχως δυνατότητα επίβλεψης των όρων και των συνθηκών εργασίας από τους υπεύθυνους των κέντρων (Δημητροπούλου/Παπαγεωργίου, 2008:81-82).

Αντίστοιχα, συνέβαινε και στην περίπτωση της Villa Azadi. Οι ανήλικοι πολύ συχνά εμπλέκονταν στην εργασιακή συνθήκη με ιδιαίτερα δυσμενείς για τους ίδιους όρους παρά το γεγονός ότι για το προσωπικό αποτελούσε βασική πηγή ανησυχίας και φρόντιζαν επιμελώς για την ενημέρωση των φιλοξενούμενων. Ο Σωκράτης εργαζόμενος της Μονάδας επισημαίνει ότι,

Πάντα ένας από τους στόχους ήταν να τους αποτρέπουμε να δουλεύουν για πενιχρά μεροκάματα, όσο μπορούσαμε, γιατί σε μια δομή ανοιχτής φιλοξενίας δεν θα μπορούσες να ξέρεις ανά πάσα στιγμή πού είναι ο άνθρωπος που είναι έξω από αυτή, πέρα από τα τείχη ή τον φράχτη του κέντρου.

Ο Αμίρ από την άλλη, ως φιλοξενούμενος της Villa Azadi το εν λόγω διάστημα, μοιάζει να αποτιμά διαφορετικά το ζήτημα της ανασφάλιστης εργασίας των φιλοξενούμενων εκτιμώντας ιδιαίτερα ότι το προσωπικό, όπως ανέφερε, δεν τους απαγόρευσε ποτέ ρητά την εργασιακή εμπλοκή και μάλιστα τονίζει:

Ήταν ένα καλό που μας άφηναν, δηλαδή να πάμε, εντάξει κανονικά δεν μπορούσαμε να πάμε να δουλέψουμε αλλά εντάξει αυτοί μας καταλάβαιναν ότι δεν υπήρχαν άλλα λεφτά να έχουμε για κάτι και να πηγαίναμε στο χωριό, ε ήθελες να πάρεις κάτι. Ναι και δεν είχαν πρόβλημα να πηγαίνουμε για δουλειά και αυτό ήταν πολύ καλό για εμάς ενώ κανονικά με το νόμο δεν μπορούσαμε να δουλέψουμε...

Είναι προφανές ότι η μεγάλη ανάγκη έστω και για ένα μικρό χαρτζιλίκι ανάγκαζε τους ανήλικους να εργάζονται όπου έβρισκαν απηφώντας τους κινδύνους και την εκμετάλλευση στην οποία υπόκεινταν. Οι τιμές των μεροκάματων που αναφέρει ο Γιουσέφ είναι ενδεικτικές της εν λόγω εκμετάλλευσης:

Εντάξει, δεν είχαμε συνέχεια δουλειά, κάποια φορά ας πούμε όταν υπήρχαν ελιές, μαζεύαμε ελιές, πηγαίναμε με τον κόσμο Αγιάσο, έρχονταν αυτοί στο κέντρο και έπαιρναν τα παιδιά. Τους ενδιέφερε γιατί πήγαιναν τα παιδιά και δούλευαν με 25 ευρώ, ξέρω 'γώ 20 ευρώ, γιατί στον Αλβανό τότε έδιναν 40-50 ευρώ και σ' εμάς έδιναν αυτό. Ήξεραν αυτοί δηλαδή και βρήκαν το κόλπο ότι είναι ανήλικοι δεν μπορούν να κάνουν... χρειάζονται και λεφτά και έτσι πηγαίναμε για δουλειά.

Το συγκριτικό «πλεονέκτημα» της εξαιρετικής γεωγραφικής απομόνωσης της Villa Azadi σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα αλληλοεξαρτώμενη κατά μια έννοια αεργία και ανεργία των φιλοξενούμενων, αποτέλεσε ιδιαίτερα επιβαρυντική συνθήκη για την καθημερινότητα και την κοινωνική τους ένταξη.

Ενδεικτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα συνομιλίας μου με τον Ζαμάρ, φιλοξενούμενο της Villa Azadi από το Ιράν:

Όλοι αυτοί που μέναμε εκεί θέλαμε να φύγουμε από το κτίριο, δεν ήταν αυτό που σκεφτόμασταν... Όταν ξυπνήσεις βλέπεις πάλι το ίδιο, κάθε μέρα το ίδιο. Εκεί μέσα στο δάσος μόνοι μας που ήμασταν, τι να κάνεις, η περιοχή δεν ήταν καλά.

Το επιστημονικό προσωπικό και η διοίκηση της Μονάδας συζητούσαν και προβληματιζόνταν συχνά πάνω στις προεκτάσεις και τα συνεπακόλουθα αυτής της γεωγραφικής απομόνωσης. Το γεγονός ότι η μονάδα βρισκόταν στο περιθώριο της ιδιαίτερης κοινότητας του χωριού της Αγιάσου, αποκλεισμένη και με απουσία

επικοινωνιακής δυνατότητας, μεταξύ άλλων καλλιεργούσε την ευαλωτότητα του φιλοξενούμενου πληθυσμού ενισχύοντας την εξάρτηση των ανήλικων από το προσωπικό της μονάδας. Όπως μας ενημερώνει η Λήνα, εργαζόμενη της Villa Azadi:

Από την αρχή ο χώρος μας είχε φανεί δυσπρόσιτος και ακατάλληλος, ουσιαστικά λειτουργούσε ως ένα ησυχαστήριο όπου απομονώνονταν τα παιδιά από την κοινότητα του χωριού και τη Μυτιλήνη. Δηλαδή δεν υπήρχε πρόσβαση και δεν υπήρχε και θέληση για να διευκολυνθεί αυτή η πρόσβαση, είχαμε επανειλημμένα κάνει αιτήσεις για λεωφορεία, για πουλμανάκια, καθώς τα παιδιά για να πάνε στο χωριό έπρεπε να περπατάνε πόση ώρα και φυσικά για να κατέβουμε στη Μυτιλήνη δεν υπήρχε τέτοια δυνατότητα.

Η γεωγραφική απομόνωση πολλών κέντρων φιλοξενίας όπως επιβεβαιώνουν οι Voutira και Tsovili έχει ως αποτέλεσμα την περιορισμένη πρόσβαση των ανηλικών όχι μόνο στην απασχόληση, και στην εκπαίδευση, αλλά και στις ευκαιρίες αναψυχής καθώς και στην ευρύτερη ένταξη τους στην τοπική κοινωνία (Voutira/Tsovili, 2004:41).

Το πρώτο διάστημα λειτουργίας της Villa Azadi, σε μια προσπάθεια εξωστρέφειας άτομα από το προσωπικό της Μονάδας επιχείρησαν μια πρώτη προσέγγιση της κοινότητας της Αγιάσου. Έτσι, μαζί με κάποιους φιλοξενούμενους πήραν την πρωτοβουλία κι επισκέφθηκαν τα καφενεία του χωριού προκειμένου να συστηθούν και να ενημερώσουν για τις υπηρεσίες της Μονάδας επιχειρώντας ένα πρώτο «άνοιγμα» στην τοπική κοινωνία.

Η Τότα, εργαζόμενη της Villa Azadi, στη συνομιλία μας εστίασε στη σχέση της Μονάδας με την τοπική κοινωνία αναφέροντας χαρακτηριστικά για το πρώτο διάστημα λειτουργίας,

Όταν πρωτοπήγε ο κόσμος εκεί πέρα δεν είχαν ενημερωθεί καθόλου από το χωριό κι εκεί πέρα είναι που είναι κλειστή κοινωνία ξαφνικά άρχισαν να διαδίδονται διάφορες φήμες ότι ήρθαν οι Ταλιμπάν, οι μαύροι, με τις αρρώστιες, κι εμείς αρχίσαμε να ανησυχούμε πως αυτό μπορούσε να εξελιχθεί σε κρούσματα ρατσιστικής βίας κι αποφασίσαμε να πάρουμε σβάρνα όλα τα καφενεία, να τους εξηγήσουμε εφόσον δεν το έκανε το κράτος... πήγαμε μαζί

με κάποια παιδιά και τους συστηθήκαμε τους είπαμε είμαστε αυτοί κι αυτοί, τους εξηγήσαμε ότι πρόκειται για παιδιά πρόσφυγες σαν αυτά που είχαν μπροστά τους και δεν είναι ούτε Ταλιμπάν ούτε τίποτα... κι ενώ καταλάβαινες ότι στην αρχή μας κοιτούσαν με μισό μάτι μετά φάνηκε σαν να εκτίμησαν ότι πήγαμε και τους γνωρίσαμε και μετά κερνούσαν πότε-πότε καμιά λεμονάδα όταν κατέβαιναν τα παιδιά.

Σύμφωνα με τους συνομιλητές/ριες μου στην αρχή οι κάτοικοι του χωριού έμοιαζαν να απορρίπτουν τη γειτνίασή τους με τους ανήλικους πρόσφυγες. Οι αντιδράσεις δεν σήμαιναν πάντα απαραίτητα οργανωμένες ρατσιστικές προδιαθέσεις από ιδεολογίες μίσους (π.χ. φασισμός) αλλά συχνά ήταν αποτέλεσμα οικονομικών συμφερόντων ή έλλειψης παιδείας με ξενοφοβικές προβολές. Ο Γιουσέφ θυμάται:

Οι νέοι Αγιασώτες, στην αρχή και αυτοί ήταν μια χαρά... αλλά μετά... δε ξέρω για πιο λόγο, κάτι είδαν, κάτι άκουσαν, μίλησαν μεταξύ τους, κάτι αποφασίσανε τέλος πάντων και μετά αρχίσανε ακόμα και να μας χτυπήσουν... ακόμα και μια φορά χτύπησαν έναν με το αυγό και δε ξέρω τι συμβαίνει αυτό, να χτυπήσεις με το αυγό. Περνούσαν με τα μηχανάκια τους και χτυπούσαν με τα αυγά. Τους ρίχνανε αυγά. Δυο-τρεις φορές έγινε αυτό το πράγμα... Και μιλήσαμε εμείς με τον πρόεδρο, να το φτιάξει, και έλεγε εγώ δε μπορώ να κάνω κάτι, ίσως εσείς να κάνετε κάτι που αυτοί θύμωσαν μαζί σας...

Τελικά, η μεγαλύτερη μερίδα της ιδιαίτερης κοινότητας της Αγιάσου με βάση πάντα τα λεγόμενα των συνομιλητών/ριων μου, συμβιβάστηκε με την ύπαρξη της Villa Azadi, αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα ύπαρξής της ως θεσμικού μέσου επίλυσης ενός μείζονος κοινωνικού προβλήματος του τόπου. Έτσι, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο αποδέχτηκαν τους ανήλικους, ενώ την ίδια στιγμή φρόντισαν να τους εκμεταλλευτούν όσο μπορούσαν σαν φθινό εργατικό δυναμικό. Υπήρξαν, ωστόσο, και άτομα από το χωριό και την υπόλοιπη κοινωνία της Λέσβου τα οποία υποστήριζαν τη Μονάδα είτε με δωρεές είτε με εθελοντική παροχή υπηρεσιών, συνδράμοντας έμπρακτα στη λειτουργία της, καθώς και στην οργάνωση εκδηλώσεων εξωστρέφειας και κοινωνικοποίησής της. Το προσωπικό της Villa Azadi κατά περιόδους στη προσπάθειά του να ενισχύσει την κοινωνικοποίηση των φιλοξενούμενων διοργάνωσε διάφορες εκδηλώσεις αναψυχής και εορτασμών μαζί με τους φιλοξενούμενους και τους εθελοντές/ριες. Στις εν λόγω γιορτές σε μια προσπάθεια ανάδειξης του λόγου και της ύπαρξης των συχνά ά-λογων άλλων ήταν οι

ίδιοι οι φιλοξενούμενοι οι οποίοι μίλαγαν για τα βιώματα τους, για τα ήθη και τα έθιμα του τόπου τους, για τα όνειρα και τις επιθυμίες τους. Παράλληλα σε αντίστοιχες περιόδους διοργανώθηκαν Bazaar στα οποία πωλούνταν δημιουργίες και κατασκευές των ίδιων των παιδιών. Ενισχυτικά στη προσπάθεια, εξωστρέφειας και σταδιακής κοινωνικής ένταξης των φιλοξενούμενων σχηματίστηκε μια ποδοσφαιρική ομάδα στην οποία συμμετείχαν οι ανήλικοι της Villa Azadi η οποία προπονούνταν συστηματικά και λάμβανε μέρος σε τοπικούς αγώνες με άλλες ομάδες της Λέσβου. Ο Πάνος εργαζόμενος της Μονάδας μας ενημερώνει σχετικά:

Είχαμε συγκροτήσει ποδοσφαιρικές ομάδες, είχαν γυμναστή, για να βγουν στη κοινωνία και καταφέραμε να υπάρχει αυτό το δέσιμο, διότι έπαιζαν με άλλες ομάδες, κι έγραφαν οι εφημερίδες, φωτογραφίες το ένα το άλλο, τα παιδιά χάρωνταν τους είχαμε πάρει και ενδυμασίες, άρχισαν να βρίσκουν κάποιο ενδιαφέρον.

Σύμφωνα με τα υποκείμενα με τα οποία συνομίλησα μετά το καλοκαίρι του 2010¹⁴ σημειώνεται μια σταδιακή εσωστρέφεια της Μονάδας. Οι εκδηλώσεις αναψυχής μαζί με τα ποσοστά επισκεψιμότητας της Μονάδας τόσο από ανθρωπιστικούς φορείς όσο και από εθελοντές ή ερευνητές αρχίζουν να μειώνονται.

Ο Γιασίρ, φιλοξενούμενος της Μονάδας από το Αφγανιστάν, συνομιλώντας μαζί μου αναφέρει:

...εντάξει στην αρχή ερχότανε κόσμος, ερχότανε. Ήτανε ακόμα μερικές που βοηθούσαν, αλλά μετά σταμάτησε αυτό, ίσως δεν τους άφηναν να έρθουν... δεν ξέρω...

Καθοριστικό ρόλο στην εν λόγω απομόνωση της Villa Azadi εκτιμάται ότι έπαιξαν από τη μία η έναρξη των δυσλειτουργιών λόγω έλλειψης επαρκούς χρηματοδότησης κι από την άλλη η συνακόλουθη διακοπή των εργασιακών συμβάσεων το καλοκαίρι του 2010, σε συνδυασμό με τη διοικητική αλλαγή της μονάδας την ίδια περίοδο. Ο Ντίνος εργαζόμενος της Μονάδας αφηγείται,

Πολύ σύντομα ακολούθησε «η έξοδος» μας από το κέντρο (γέλια ειρωνείας),

¹⁴ Περίοδος κατά την οποία συντελέστηκε η πρώτη διακοπή και μη άμεση ανανέωση των εργασιακών συμβάσεων του προσωπικού.

μια πρώτη έξοδος όπου ανακοινώθηκε ο τερματισμός των συμβάσεων και περάσαμε ένα καλοκαίρι που διεκδικούσαμε τις θέσεις μας, μια περίοδος μεγάλης απογοήτευσης προσωπικής σε σχέση με τη δουλειά που κάναμε, δηλαδή το πόσο εύκολα όλο αυτό το οποίο είχε χτιστεί ξαφνικά βρέθηκε να αφήνεται στο τίποτα, χωρίς προσωπικό να δουλεύει για αρκετό διάστημα κι εξαρτιόταν από την καλή θέληση όσων από εμάς πηγαίναμε και βοηθούσαμε τα παιδιά που έμεναν εκεί.

Η συγκεκριμένη περίοδος κρίνεται κρίσιμη, καθώς από τότε αρχίζει να διαγράφεται μια φθίνουσα πορεία στη λειτουργία της μονάδας η αναφορά της οποίας διατρέχει όλες τις αφηγήσεις των συνομιλητών/ριών μου. Κλείνοντας, επιλέγω να ολοκληρώσω το παρόν κεφάλαιο παραθέτοντας απόσπασμα της αφήγησης του Ζελγκάι, φιλοξενούμενου της Villa Azadi μέχρι τη τελευταία μέρα λειτουργίας της:

Πάντα λέγανε ότι είμαστε μια μεγάλη οικογένεια, είμαστε κολλητοί όλοι μαζί, μεγάλη παρέα και όταν τελείωσε η σύμβασή τους μετά από λίγο φύγανε όλοι. Και πολύ λίγο ήρθε κάποιος, και είπε αν χρειαστείτε κάτι, τι ανάγκη έχετε τώρα, ελάτε να συζητήσουμε, και μετά κλείσανε, γίναμε όλοι δυστυχημένοι και όλοι φύγαμε χωρίς να έχουμε επιλογές μπροστά μας. Ακόμα είναι κάποια παιδιά που έχουν χάλια κατάσταση, δεν κάνουν τίποτα, και κανείς δεν ενδιαφέρει, δεν το μαθαίνει αυτό.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μια ιχνηλάτηση του καθεστώτος φιλοξενίας που έλαβε χώρα στη Villa Azadi, υποθέτωντας μια ετεροτοπική εμπειρία κατοίκησης των υποκειμένων η οποία διαπλέκεται με τις παροχές και τους αποκλεισμούς που προσφέρουν οι οικοδεσπότες στην εν λόγω χωρική πρακτική.

Επισκέψεις της ετερότητας στο σανατορικό τοπίο, μορφές σχέσεων και θέσεων μέσα στο χώρο, στο πουθενά

Το πέρασμα από την ουτοπία στην ετεροτοπία μέσα από τη χωρική πρακτική της φιλοξενίας...

Ο χώρος του παλιού σανατορίου αποτελεί τόπο βαθιά χαραγμένο στη συλλογική μνήμη της κοινωνικής ιστορίας της Λέσβου.

Πραγματικός και θεσμοποιημένος, χτισμένος στο πουθενά, σε ακατοίκητη περιοχή, μέσα στο δάσος, τέσσερα χιλιόμετρα απόσταση από την κοινότητα της Αγιάσου, αποτελεί θα λέγαμε την αναπαράσταση ενός τόπου που βρίσκεται έξω από όλους τους τόπους, ακόμη και αν είναι εύκολο να προσδιοριστεί η τοποθεσία του (Foucault, 1986).

Ο εν λόγω χώρος, τοποθετημένος μακριά από τα βλέμματα της κοινότητας, στέγασε την ετερότητα του νησιού τα χρόνια της πρόσφατης ιστορίας του, προσιδιάζοντας από την αρχή μέχρι το τέλος της κατοίκησής του σε μια ετεροτοπία απόκλισης/παρέκκλισης, φιλοξενώντας τους/τις μακρινούς Άλλους/ες, τους/τις απόκληρους/ες της εκάστοτε ιστορικής περιόδου της Λέσβου.

Όπως έχει προαναφερθεί ο συγκεκριμένος χώρος το 1929 κατασκευάστηκε και λειτούργησε για τη φιλοξενία ατόμων με φυματίωση, στη συνέχεια στέγασε χρόνια πάσχοντες/πάσχουσες από ανίατες ασθένειες ενώ μέχρι «χθες» φιλοξενούσε μέρος του ανήλικου πληθυσμού των σύγχρονων παριών. Στη μνήμη των κατοίκων της Λέσβου το σανατόριο, όπως συνεχίζουν να το αποκαλούν, αποτελεί τόπο αναφοράς κι απόκλισης, μαρτυρώντας ότι μέσω του εγκλεισμού (ακούσιου ή εκούσιου) μοιάζει να γεννιέται μια σχέση της κοινωνίας με αυτό που προσδιορίζει ως κανονικό και μη κανονικό, φυσιολογικό και μη φυσιολογικό, εξορίζοντας σε ένα ελεγχόμενο περιθώριο για την προστασία της οτιδήποτε εκλαμβάνεται ως «αντί-κοινωνικό» στον αντίποδα των παραγωγικών μορφών και ταυτοτήτων.

Οι διαδικασίες εντόπισης κι εκτοπισμού μέσω των οποίων οι χώροι μετατρέπονται σε τόπους και τα υποκείμενα συγκροτούνται και χωροθετούνται «εντός» ή «εκτός τόπου», όπως μας ενημερώνουν η Α. Αθανασίου και ο Γ. Τσιμουρής, περιλαμβάνουν

ποικίλους δεσμούς, σχέσεις εξουσίας, αισθήσεις και αισθήματα, ενσώματες επιτελέσεις, καθημερινές πρακτικές, μνημονικά ίχνη, ταυτίσεις και απο-ταυτίσεις, επιθυμίες του συν-ανήκειν και πολλαπλές χωρικότητες. (Αθανασίου/Τσιμούρης, 2013:7). Κι αυτό ακριβώς το ευρύ φάσμα δεσμών οικειότητας κι αποξένωσης που συγκροτήθηκε εντός του πρώην σανατορικού τόπου την τελευταία περίοδο λειτουργίας του (2008-2013) επιχειρείται να σκιαγραφηθεί στο παρόν κεφάλαιο, υποδεικνύοντας την ποικιλία των επιμέρους χωρικών εμπειριών που διαμεσολάβησαν την εν λόγω κατοίκηση, καθιστώντας το νόημα του χώρου εξαρτώμενο κάθε φορά από το εκάστοτε σχεσιακό πλαίσιο που το ορίζει. Στο παρόν κεφάλαιο λοιπόν θα επιχειρηθεί η υπόθεση της ετεροτοπικότητας του χώρου του παλιού σανατορίου, εστιάζοντας στην τελευταία του χρήση, ως Μονάδα Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανήλικων Προσφύγων.

Αρχικά σημειώνεται ότι παρά το γεγονός ότι ο χώρος, με βάση την τελευταία του χρήση, επιλέχθηκε για τη φιλοξενία ανήλικων παιδιών, ποτέ δεν άλλαξε εσωτερικά η μορφή του, διατηρώντας τα χαρακτηριστικά θεραπευτηρίου, με ειδικά διαμορφωμένους χώρους, νοσοκομειακά κρεβάτια, μεγάλους διαδρόμους, αριθμημένα δωμάτια. Παράλληλα, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο οι θάλαμοι του χώρου αναπτύσσονταν σύμφωνα με το πρότυπο των σανατορίων, καθώς οι εσωτερικοί χώροι παρατάσσονται γραμμικά με νοτιοανατολικό προσανατολισμό, εφαπτόμενοι του κατά μήκος εξώστη και αρθρωμένοι στον εσωτερικό διάδρομο, η εσωτερική πλευρά του οποίου έχει επαρκή για τον τότε απαραίτητο αερισμό ανοίγματα. Επίσης η κατανομή των χώρων ανά όροφο συντελείται με τρόπο ανάλογο ώστε να είναι πάντα εφικτή η επιτήρηση του εκάστοτε φιλοξενούμενου πληθυσμού από το προσωπικό. Ο Ζαμάρ από το Αφγανιστάν που υπήρξε από τους πρώτους φιλοξενούμενους της Μονάδας αναφέρει χαρακτηριστικά:

Εκείνη την μέρα που μπήκαμε εμείς είπαμε μας έφεραν σε νοσοκομείο λέω γιατί τα κρεβάτια ήταν από νοσοκομείο (γέλια) μετά σιγά-σιγά φέρανε κι άλλα, αλλάζανε μερικά εντάξει, έφεραν κάτι καινούρια ξύλινα κρεβάτια που ήταν καθαρά γιατί στα δωμάτια κοιμόμασταν στα παλιά που ήταν για άτομα που έχουν προβλήματα ψυχολογικά.

Μέσα από το πέρασμα της κατοίκησης, ο χώρος άρχισε να αποκτά άλλα χαρακτηριστικά και στο βαθμό που ήταν δυνατό σταδιακά διαφοροποιήθηκε

εσωτερικά. Οι λευκοί τοίχοι του άρχισαν να γεμίζουν χρώμα από τις ζωγραφιές των ανήλικων, τα δωμάτια γέμισαν από διάφορων ειδών παιχνίδια, λούτρινα κουκλάκια, πόστερ και φωτογραφίες. Άλλοι χώροι κάποτε άδειοι κι απρόσωποι γέμισαν είτε με τραπέζια για πινγκ-πόνγκ, είτε με ραπτομηχανές και κάθε είδους υφάσματα, είτε με μαυροπίνακες για τα μαθήματα διδασκαλίας. Σύντομα λοιπόν ο χώρος του παλιού σανατορίου έπαψε ν' αποτελεί ένα μακραίωνο περιχαρακωμένο ιστορικό χώρο του παρελθόντος αποκτώντας σταδιακά ζωή και χρώμα.

Η Λήνα, εργαζόμενη της Villa Azadi, αφηγείται σχετικά με τη μορφή του χώρου:

...ε, νομίζω ο καθένας το βίωνε διαφορετικά αλλά ήταν ένας χώρος, από τη μία ήταν στάση, ήταν η πρώτη επαφή με την Ευρώπη για κάποιους οπότε και ο χώρος μπορεί να προκαλούσε έκπληξη ας πούμε, το ότι υπήρχαν κρεβάτια, κρεβάτια με ροδάκια ήταν κάτι το οποίο το εκτιμούσαν τα παιδιά και τους άρεσε το ότι υπήρχαν, τα έβρισκαν πολύ hi tech όλο αυτό. Εμ, και οι δίσκοι με τα πιάτα δηλαδή όλα αυτά τα ατομικά σκεύη και ο τρόπος που ήταν οργανωμένη, οργανωμένος ο χώρος, με τις τουαλέτες και τα λοιπά, ε, ήταν κάτι το καινούργιο. Το διασκεδάζαν δηλαδή αυτό καταρχάς σαν χώρο, το ασανσέρ, την κουζίνα, ήταν καινούργια...

Οι φιλοξενούμενοι της Villa Azadi κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη Μονάδα, εμπλέκονταν σε πολυσύνθετες βιωματικές εμπειρίες, σε διαδικασίες διάσχισης από μια κατάσταση σε μια άλλη και μετάβασης από το εδώ στο εκεί, στο πίσω και παραπέρα. Όπως μας ενημερώνει χαρακτηριστικά ο Σταυρίδης από το εδώ στο εκεί, ανάμεσα στους δύο βιωμένους τόπους, παρεμβάλλεται ένα αβέβαιο πέρασμα, ένα κατώφλι προσμονής ή φόβου. Σε κατάσταση διαρκούς νοηματικού ερεθισμού, τούτο το χωρικό ανάμεσα όπως και το αντίστοιχο χρονικό, διαχωρίζει ενώνοντας και ενώνει διαχωρίζοντας τις δύο επικράτειες (Σταυρίδης 2010:45). Παράλληλα, ανάμεσα σε αυτά τα δύο χωρικά σημεία του εδώ και του εκεί παρεμβάλλεται ένα αβέβαιο παρόν, ένα καθεστώς μετεωρισμού το οποίο στην πραγματικότητα λάμβανε χώρα στη Villa Azadi, καθιστώντας τη σημείο διασταύρωσης των εναλλακτικών διαδρομών, πραγματικών ή φαντασιακών, των υποκειμένων που την κατοίκησαν. Αυτό το καθεστώς προσωρινότητας και μετεωρισμού βιώνονταν από τους ανήλικους σε πολλαπλές διαστάσεις. Και υπ' αυτή την έννοια θα λέγαμε ότι η Villa Azadi εκτός από τόπος προσωρινής φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων, αποτέλεσε παράλληλα και τον τόπο κατοίκησης των μακρινών ονείρων και προσδοκιών αυτών

των υποκειμένων για ένα αλλιώτικο μέλλον, συνιστώντας ένα χώρο αναμονής για το πέρασμα στο επιθυμητό. Ήταν ο τόπος που σχεδιαζόταν το ταξίδι. Οι ανήλικοι στη πλειοψηφία τους, μακροπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα, επιθυμούσαν διακαώς να συνεχίσουν το δρόμο τους, ελπίζοντας στην ανεύρεση μιας στεριάς υπόσχεσης, ασφαλούς και ικανής να τους αποδώσει ασφάλεια και οικονομικούς πόρους για τη διαβίωσή των ίδιων, ιδανικά και των οικογενειών τους, ανανεώνοντας έτσι την ταυτότητα τους ως ξένοι και λαθραίοι, που ενδεχομένως ποτέ δεν απώλεσαν, παρά προσωρινά. Αυτή η προσδοκία της φυγής από τη πλευρά των ανήλικων κατέστησε τη Villa Azadi έναν ενδιάμεσο τόπο ανάμεσα σε ένα σύνθετο πριν κι ένα πολυσύνθετο μετά, συνιστώντας μια χωρική ζώνη αναμονής, ένα κατώφλι της εμπειρίας για το πέρασμα στο επιθυμητό.

Ο Ντίνος, υπάλληλος της Μονάδας, αναφέρει σχετικά:

Υπήρχε η δυναμική του ταξιδιού που απλά εκεί πέρα είχε παγιδευτεί και σκέφτομαι ότι αυτή η δυναμική ίσως να χρειαζόταν να εκφραζόταν πιο πολύ, κι ενώ όταν επέστρεφαν πίσω νομίζω ότι επέστρεφαν ξέροντας ότι θα βρούνε ένα ασφαλές καταφύγιο ήταν και ένας τόπος όπου η επιστροφή νοηματοδοτούνταν αρνητικά, δηλαδή η παραμονή εκεί πέρα για μεγάλο διάστημα είχε και μια αποτυχία σε σχέση με το όνειρο της φυγής και το να βγω έξω για να αποδείξω ότι τα κατάφερα, και νομίζω ότι η Αγιάσος συμβόλιζε εν μέρει αυτή την αδυναμία του να επιτύχω το όνειρο. Αλλά ήταν και ένας χώρος στον οποίο σχεδιαζόταν το όνειρο. Γίνονταν τηλέφωνα, συνεννοήσεις, εμ, όλα αυτά, επέστρεφαν και ξαναεπέστρεφαν στην προσπάθειά τους, μπορεί να μην το επιτύγχαναν με τη μία, με τη δύο, με την τρίτη φορά και ξαναγύριζαν.

Επισημαίνεται ότι η φιλοξενία των ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων στη Villa Azadi ήταν εξ αρχής προσωρινή, καθώς το χρονικό όριο αυτής εκτείνονταν μέχρι την ενηλικίωση τους. Την ίδια στιγμή προσωρινή έμοιαζε και η ίδια η λειτουργία της Μονάδας, αφού κάθε φορά το μέλλον της έμοιαζε να διακυβεύεται λόγω της ασταθούς κι ελλιπούς χρηματοδότησης που λάμβανε, εκθέτοντας έτσι στην ανασφάλεια τόσο τους φιλοξενούμενους όσο και το προσωπικό της.

Αυτό το συνεχές καθεστώς προσωρινότητας σε συνδυασμό με τη μέριμνα της φυγής από πλευράς των φιλοξενούμενων θα λέγαμε ότι ενίσχυε μια δυναμική μη ταύτισης στο αίσθημα του τόπου, καθιστώντας την κατοίκηση της Villa Azadi ανοιχτή

περισσότερο σε ένα καθεστώς συμβολικής αποστασιοποίησης και σταδιακής κριτικής από-οικείωσης του τόπου παρά σ' ένα καθεστώς ταυτιστικού εν-τοπισμού. Έτσι, η γεωγραφικά απομονωμένη καθημερινότητα των φιλοξενούμενων στη Μονάδα, συγκροτημένη στη βάση της προσωρινότητας, τόσο ως προς την υλική διαμονή όσο και ως προς τις σχέσεις που ανέπτυσσαν τα υποκείμενα μεταξύ τους, σε συνδυασμό με την έλλειψη εργασίας κι απασχόλησης των φιλοξενούμενων μας οδηγούν συνειρμικά στη πολύσημη έννοια των μη-τόπων του M. Augé. Ο τελευταίος θέλοντας να περιγράψει την ιδιαίτερη μορφή κατάστασης εξαίρεσης που συνδυάζει την προσωρινότητα με την αναπαραγωγή της συνήθειας εντός ενός χωρικού πλαισίου, έκανε λόγο για τους μη τόπους (non places). Η έννοια του μη τόπου, ανάλογου του πουθενά, αποτελεί θα λέγαμε παράλληλα μια συμβολική έκφραση του συνόρου, η οποία προτείνεται να προσληφθεί ως ετεροτοπία, ως τόπου δηλαδή που προϋποθέτει την ύπαρξη ενός συστήματος ανοίγματος και κλεισίματος το οποίο απομονώνει και συγχρόνως τον καθιστά προσπελάσιμο, που δεν είναι τόσο ελευθέρα προσβάσιμος, που εξαναγκαζόμαστε να βρεθούμε εκεί, που δεν μπορούμε να εισέλθουμε εάν δεν διαθέτουμε ειδική άδεια και εάν δεν επιτελέσουμε συγκεκριμένες κινήσεις και όπου δημιουργείται η ψευδαίσθηση της εισόδου (Foucault, 1986).

Πολύσημη και πολυδιάστατη η έννοια της ετεροτοπίας αναδεικνύεται από τον Foucault παράλληλα και ως «θέση» η οποία προσδιορίζεται κάθε φορά από τις σχέσεις γειννίας μεταξύ σημείων ή στοιχείων στο χώρο. Τα χωρικά αυτά σημεία είναι πιθανό να αντιστοιχούν σε ανθρώπινες θέσεις και στην περίπτωση αυτή οι ετεροτοπίες θα μπορούσαν να αναγνωστούν ως μορφές σχέσεων θέσης στο χώρο ή αλλιώς ως σχέσεις γειννίας. Ταυτόχρονα, προσθετικά στον προσδιορισμό της έννοιας της ετεροτοπίας παρακολουθούμε τον Χέδρινγκτον, ο οποίος προσθέτει τη χρονικά επισφαλή θέση που διακρίνει την έννοια της ετεροτοπίας ορίζοντάς τη ως μεταβατικό τόπο, ως τόπο όπου αδιαμόρφωτες ακόμα προβάλλουν εναλλακτικές συμπεριφορές κι αξίες, η τύχη των οποίων δεν είναι δεδομένη με αποτέλεσμα το όποιο μέλλον τους να διακυβεύεται.

Συνεχίζοντας την παρατήρηση του παραδείγματος της Villa Azadi θα λέγαμε ότι η λειτουργία της Μονάδας βλέπουμε να αναπτύσσεται ανάμεσα σε ένα παρελθόν και ένα μέλλον, και την ίδια στιγμή σε ένα παρόν που επειδή ενώνει και διαχωρίζει τη

μνήμη με την προσδοκία καθίσταται μετέωρο, αποτελώντας ένα σταυροδρόμι που αποκαλύπτει εναλλακτικές διαδρομές και τάξεις στα υποκείμενα που την κατοικούν.

Έτσι, το χωρικό και χρονικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώνονται οι εμπειρίες των φιλοξενούμενων μοιάζει να ορίζει υπό μια έννοια ένα ακόμα μεταβατικό διάστημα, έναν ενδιάμεσο χωροχρόνο.

Φωτίζοντας αυτό το χωρικό πεδίο και τα πλέγματα σχέσεων που διαμορφώνονται στο εσωτερικό του θα λέγαμε ότι μέρος των υποκειμένων που κατοίκησαν τη Villa Azadi επιχείρησαν μέσα από την κατοίκησή τους χωρικά και παράλληλα χρονικά ρήγματα, συγκροτώντας πεδία ανάδυσης επιμέρους «αντί-τάξεων» μέσα από την ανάγκη αναπαράστασης ενός άλλου τρόπου ζωής και σχετίζεσθαι, στον αντίποδα όλων αυτών των Χώρων Ειδικής Παραμονής Αλλοδαπών ή αλλιώς συγκέντρωσης, καταγραφής, προσωρινής φιλοξενίας και συνάμα εξαθλίωσης, που έως τότε υποχρεούνταν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες να διαμένουν έστω και προσωρινά.

Η εμπειρία κατοίκησης του Ντίνου, εργαζόμενου στη Μονάδα, μοιάζει να ενισχύει τις παραπάνω υποθέσεις:

Παρ' όλα αυτά και με όλες τις δυσκολίες η Βίλα λειτουργούσε τουλάχιστον ως ένα μέρος στο οποίο τα παιδιά μπορούσαν να έρθουν για ένα διάστημα να ξεκουραστούν και να αισθανθούν ασφάλεια, τουλάχιστον τα χρόνια που δουλέψαμε απερίσπαστα και ως... ως ομάδα μπορούσε να φανεί αυτό καλά και εκεί υπήρχε μια πρακτική, μια εμπιστοσύνη έτσι μεταξύ μας και ένα αίσθημα ότι υπήρχε ένα κοινό όραμα σε αυτό που κάναμε και ένας κοινός παρονομαστής και νομίζω ότι τουλάχιστον σε αυτό το επίπεδο γινόταν δουλειά. Δηλαδή όντως λειτουργούσαμε έτσι ως ένα σημείο που μπορούσαν να έρθουν και για κάποιο διάστημα να ανακτήσουν δυνάμεις προκειμένου να πορευτούν. Ενώ παράλληλα γίνονταν και διάφορες άλλες δουλειές σε σχέση με τα χαρτιά τους, με τα αιτήματα τους, με τη γλώσσα ή οτιδήποτε άλλο μπορεί να ενδιέφερε τον καθένα.

Παράλληλα, συμπληρωματικό χαρακτηριστικό των διάσπαρτων ετεροτοπικών εμπειριών στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συνάντησης που συντελέστηκε στη Villa Azadi αποτελεί το γεγονός ότι, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, υπήρξαν άτομα από το προσωπικό τα οποία στη βάση της αμοιβαιότητας και της αλληλεγγύης επιχείρησαν, στο βαθμό που κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, μια έμπρακτη

διαπραγμάτευση των ρόλων και των ταυτοτήτων εξουσίας που έφεραν, σε μια προσπάθεια προσέγγισης του Άλλου επινοώντας πρωτοβουλίες οργάνωσης ενός διαφορετικού χώρου. Η εφαρμογή συλλογικών τρόπων διαχείρισης της χωρικής εμπειρίας χωρίς τη μορφή διακηρυγμένων προθέσεων και η επινόηση πολύμορφων πρακτικών μη ορισμένων αποκλειστικά από τη διοίκηση, ανέδειξαν μορφές χωρικής και κοινωνικής τάξης διαφορετικές από τις κυρίαρχες.

Έτσι, για μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ άλλων προσωπικό και φιλοξενούμενοι έκαναν κοινές συνελεύσεις για τη διαχείριση του χώρου, και την καθημερινότητα της Μονάδας, οργανώνοντας εκδηλώσεις, δραστηριότητες, διαπραγματευόμενοι/ες τα βιώματα τους, κ.ά. Στη συνέχεια με την αύξηση της εισροής των φιλοξενούμενων εφαρμόστηκε η εκλογική διαδικασία για την εκλογή αντιπροσώπων των φιλοξενούμενων οι οποίοι διαπραγματεύονταν κι εξέφραζαν τα αιτήματα των ανήλικων στο προσωπικό κατά τις εβδομαδιαίες συνελεύσεις. Η Τότα, εργαζόμενη της Villa Azadi εκείνο το διάστημα, συμπληρώνει:

Ειδικά στην αρχή η κατάσταση στον ξενώνα ήταν μαγική, δηλαδή ήταν η τέλεια αυτοοργάνωση, ήταν τόσο εντυπωσιακό γιατί είχαμε να κάνουμε με παιδιά που ήταν από άλλο πολιτισμικό περιβάλλον εντελώς, παιδιά ανήλικα τα περισσότερα και το πρόγραμμα απλά λειτουργούσε πολύ καλά, κάναμε τα πάντα όλοι μαζί, μεταφέραμε τα στρώματα, επισκευάζαμε πράγματα, παρείχαμε νομική υποστήριξη, κάναμε συνέλευση κάθε μέρα όλοι μαζί κι αποφασίζαμε συλλογικά. Παίζαμε, τα βράδια χορεύαμε και κάναμε γλέντια, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένα οικογενειακό κλίμα...

Στο σημείο αυτό όμως προκύπτει ένα ερώτημα το οποίο αφορά στο κατά πόσο τελικά η συνθήκη της φιλοξενίας είναι δυνατόν να συγκροτήσει πραγματικά οριζόντιες κι αντιεραρχικές σχέσεις. Μήπως η φιλοξενία εξ ορισμού αφορά μια χωρική πράξη ασυμμετρίας, ορισμένη από τις πολιτισμικές εγχαράξεις πρωτίστως του οικοδοδεσπότη, και δομημένη όχι μόνο στη βάση της προσφοράς αλλά και της ανταπόδοσης, προσδοκώντας τελικά την αναστολή της ετερότητας του άλλου-φιλοξενούμενου για την ομαλή έκβασή της;

Παράλληλα, μέσα από την παρατήρηση αυτής της διαπολιτισμικής συνάντησης που συντελέστηκε στη Villa Azadi, έτσι όπως αυτή εκφράζεται από τα ίδια τα υποκείμενα που την κατοίκησαν, εγείρονται παράλληλα ερωτήματα και σκέψεις σχετικά με το

κατά πόσο μέσα από τη συνθήκη της φιλοξενίας εν γένει είναι δυνατόν να ενεργοποιηθούν καταπιεστικές πρακτικές, πρακτικές ενσωμάτωσης ή εξουδετέρωσης της διαφορετικότητας του «άλλου», επιβεβαιώνοντας την κυριαρχία του «εαυτού».

Μάλιστα με το πέρας των χρόνων και ύστερα από αλλαγές στη διοίκηση οι συνομιλητές/ριες μου κάνουν λόγο για απότομη αλλαγή προσανατολισμού στη λειτουργία και τη πολιτική της Μονάδας. Η παραπάνω διαφοροποίηση σύμφωνα με τους φιλοξενούμενους που συνομίλησα αποδίδεται περισσότερο στις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στη διοίκηση και το προσωπικό της Μονάδας. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους οι αλλαγές αυτές προκάλεσαν πλήθος αντιδράσεων τόσο στους φιλοξενούμενους όσο και στο προσωπικό, ενισχύοντας μια προϋπάρχουσα σταδιακή από-οικείωση του μέρους. Ο Αμίρ από το Αφγανιστάν, κι αυτός φιλοξενούμενος της Μονάδας, αναφέρει σχετικά:

...άλλαξε ο πρόεδρος και έγιναν πιο αυστηροί, δηλαδή κάποιος κόσμος που ήθελε να πάει εκεί να βοηθήσουν με τα παιδιά ξέρω 'γώ ή να κάνουν κάτι. Πολύ δύσκολα άφηνε κόσμο να μπει εκεί να κάνει πράγματα, σαν φυλακή, και πριν 3 χρόνια που πήγα εγώ εκεί, είχε μόνο φύλακες εκεί πέρα και μπήκα μέσα και έβλεπα την πόρτα σπασμένη στα δωμάτια... σαν να μη ζούσε κανένας, εντάξει κάποια δωμάτια δεν είχαν κόσμο μέσα αλλά ήταν σαν να είναι... σα να μην έχουν μείνει χρόνια μέσα εδώ.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο ανάγνωσης η «φιλοξενία» μοιάζει να αποτελεί έναν κώδικα όπου τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, ο «οικοδεσπότης» και ο/η «φιλοξενούμενος/η» μέσα από την αμοιβαιότητα προσπαθούν να συνάψουν σχέσεις. Παράλληλα, η φιλοξενία εξ ορισμού φαίνεται να μη μπορεί παρά να προσφερθεί σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, διατηρώντας μια αμφίσημη σχέση με τον τόπο. Την ίδια στιγμή κατά μια έννοια μοιάζει ως εάν «ο τόπος για τον οποίο γίνεται κάθε φορά λόγος στη φιλοξενία να ήταν ένας τόπος που δεν ανήκει εξ αρχής ούτε σε αυτόν που φιλοξενεί ούτε στον προσκεκλημένο, αλλά στη χειρονομία με την οποία υποδέχεσαι τον άλλον» (Derrida, 2006:76-78).

Στο σημείο αυτό, ανατρέχοντας στη βιβλιογραφία παρατηρείται ότι ένας σημαντικός αριθμός εθνογραφικών ερευνών που έλαβαν χώρα στην ελληνική επικράτεια αναφέρονται εκτενώς στη συγκρότηση της ελληνικής φιλοξενίας ως γενναιόδωρη και θα προσθέταμε αρσενική συνθήκη υποδοχής που θεωρητικά επιφυλάσσουν οι

Έλληνες οικοδεσπότες στον άλλο-η/ξένο-η. Ωστόσο, ο Hertzfeld επισημαίνει ότι η στάση που υιοθετεί ο «οικοδεσπότης» απέναντι στον «φιλοξενούμενο» αναπαράγει παράλληλα τις συλλογικές εντόπιες αντιλήψεις για την κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα, που αντιπροσωπεύει ο «φιλοξενούμενος» (Hertzfeld, 1987:77-78) κι ως εκ τούτου η πράξη της «φιλοξενίας» μοιάζει να μεταβάλλεται την ίδια στιγμή ανάλογα με τον τρόπο που ορίζεται η κατηγορία του/της «ξένου/ης» στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Την ίδια στιγμή ο Παπαταξιάρχης συμπληρώνει ότι η υποδοχή στη φιλοξενία τελικά συντελείται υπό όρους κι εφόσον η ταυτότητα του πολιτισμικά «άλλου» αναστέλλεται (Παπαταξιάρχης, 2006:2).

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω θα λέγαμε ότι η κίνηση προς τον/την «άλλο/η» κατά την πράξη της φιλοξενίας ενέχει ένα βασικό δομικό χαρακτηριστικό: την ασυμμετρία και κατ' επέκταση την ιεραρχία, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την κυρίαρχη αντίληψη περί οριζοντιότητας κι αμοιβαιότητας στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των δύο συμβαλλόμενων μερών. Τη στιγμή της συνάντησης ο «οικοδεσπότης», λόγω της πρωτοβουλίας των κινήσεων, διαθέτει ανώτερη θέση και οι κινήσεις του «ξένου» ερμηνεύονται ως απαντήσεις στις κινήσεις του πρώτου (Παπαταξιάρχης, 2006:3).

Ο Γιασίρ φιλοξενούμενος της Μονάδας αναφέρει χαρακτηριστικά:

Λέγανε ότι είναι δικό σας σπίτι εδώ, αυτό το μέρος, αλλά δεν ήταν στην πραγματικότητα, δεν ήτανε το δικό μας σπίτι γιατί το δικό μας σπίτι είναι αλλιώς. Δεν ένιωσα και τόσο άνετα εκεί μέσα. Ούτε μπορούσα να φτιάξω το αγαπημένο μου φαί, ούτε μπορούσα να κάνω το δικό μου πράγμα, ας πούμε εγώ θέλω να ζωγραφίσω κάτι... Παιδιά εγώ θέλω να έχω 2 στίλο, 2 χαρτιά να κάνω κάτι... Δεν μπορούσα και θα έπρεπε πρώτα να καθαρίσω, να σηκωθώ νωρίς, να μη μαλώνουμε...

Στο επίπεδο των συλλογικών αναπαραστάσεων το μονοπώλιο κινήσεων του «οικοδεσπότη» ερμηνεύεται ως ηθική και εννοιολογική υποταγή στον «οικοδεσπότη» (Hertzfeld, 1987: 77). Ο τελευταίος στην ουσία επιτελεί την ταυτότητά του και προβάλλει εκείνα τα στοιχεία που θεωρεί πως έχουν αξία. Έτσι ο «φιλοξενούμενος» δεν καταλαμβάνει απλώς μια παθητική θέση, αλλά είναι πιθανό να παρουσιάζεται ως πολίτης δεύτερης κατηγορίας, που αναστέλλοντας την προβολή της πολιτισμικής του ταυτότητας καλείται να υιοθετήσει εκείνη του «οικοδεσπότη» (Παπαταξιάρχης, 2006:4-5).

Ο/Η φιλοξενούμενος/η με την είσοδό του στο χώρο, προερχόμενος/η από το δικό του/της οικείο κόσμο, από έναν τρόπο ζωής κι ένα κύκλο σταθερών κοινωνικών ρυθμίσεων του κοινωνικού/πολιτισμικού/έμφυλου/πολιτικού και ταξικού πλαισίου προέλευσής του/της καλείται να απογυμνωθεί αυτού του στηρίγματος που του/της παρείχαν οι εν λόγω ρυθμίσεις και να προβεί σε μια αναστολή τους μέχρι αυτές να τεθούν υπό διαπραγμάτευση, αμφισβήτηση, εκ νέου προσδιορισμό, αυτή τη φορά όχι από τον εαυτό αλλά από τον/την σημαίνοντα/ουσα άλλο/η, στην προκειμένη από τον οικοδεσπότη.

Σε δεύτερο χρόνο η εξουσία του «οικοδεσπότη» καλεί και αναμένει ως υποχρέωση του «φιλοξενούμενου» την ανταπόδοση της «φιλοξενίας» καθώς η «φιλοξενία» μπορεί να παρέχεται ανιδιοτελώς αλλά στη συνέχεια ενδέχεται να διατυπωθούν απαιτήσεις για μια έμμεση ανταπόδοση (Zinovieff, 1991: 128). Παράλληλα, η εν λόγω απαίτηση για υλική ανταλλαγή όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Herzfeld αναδιατυπώνεται με όρους μιας ηθικής και πρακτικής αμοιβαίας ανταλλαγής η οποία είναι σύμφυτη με τη ρητορική της «φιλοξενίας» στις τοπικές αντιλήψεις κι εννοιολογείται με τον όρο «φιλότιμο»¹⁵ (Herzfeld, 1987: 79-80). Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που μοιάζει να επιβεβαιώνεται η παραπάνω απαίτηση του οικοδεσπότη από τα λεγόμενα του παρακάτω συνομιλητή μου που προέρχεται από το τότε διοικητικό προσωπικό της Villa Azadi:

...μα έκαναν πάρα πολλές ζημιές τα παιδιά, μα πάρα πολλές ζημιές! Πάρα πολλές ζημιές και μάλιστα malicious damages, δηλαδή κακόβουλες ζημιές. Κλωτσιές, ξυσίματα στα έπιπλα, στους τοίχους, δεν ξέρω, έτσι δεν σέβονταν τον χώρο. Δεν τον σεβάστηκαν ενώ εγώ τους είχα κάνει και ένα ψευτοτέμενος εκεί θα το θυμάσαι (χαμόγελο) εκεί στο ισόγειο το τέμενος να προσεύχονται δεν ανταποκρίθηκαν κατά τρόπο έτσι ε, πρέποντα.

Νίκος

¹⁵Σύμφωνα με τις εθνογραφικές αναφορές της Cowan η σύνδεση μεταξύ της ρητορικής της «φιλοξενίας» και του «φιλότιμου», όρου ηθικής αξίας που το νόημα του ποικίλει ανάλογα με την κατάσταση και το πλαίσιο στο οποίο αναφέρεται, παρατηρείται στην περίπτωση των Σοχινών. Οι τελευταίοι υποστήριζαν πως «το να είσαι στ' αλήθεια άνθρωπος απαιτεί να είσαι γενναϊόδωρος: απαιτεί από αυτούς που είναι φιλότιμοι να «ταΐζουν» τον άλλο άνθρωπο (Cowan, 1998:74).

Στο σημείο αυτό το ερώτημα σχετικά με το εάν «...πρέπει τελικά να ζητήσουμε από τον ξένο να μας κατανοήσει, να μιλήσει τη δική μας γλώσσα, με όλες τις σημασίες αυτού του όρου, σε όλες τις δυνατές προεκτάσεις του;» (Derrida, 2006: 21) μοιάζει να εκθέτει καθοριστικά το υποκείμενο που δέχεται τη φιλοξενία στην πρώτη βία της χωρικής πράξης της φιλοξενίας, επιβεβαιώνοντας ότι η εν λόγω συνθήκη εξ ορισμού μοιάζει να αποτελεί μια πρακτική επιβεβαίωσης της κυριαρχίας του «εαυτού» εξουδετερώνοντας τη διαφορετικότητα του «άλλου», η οποία ποικίλλει ανάλογα με την κοινωνική και πολιτισμική απόσταση των δύο (Παπαταξιάρχης, 2006:7).

Τώρα στην περίπτωση της Villa Azadi, έχει ενδιαφέρον ότι η προβληματική της «φιλοξενίας» μεταγράφεται παράλληλα σε ιδιαίτερους και πολλαπλούς χώρους, χρόνους και ρόλους. Για παράδειγμα, στο ρόλο του οικοδεσπότη εντοπίζονται την ίδια στιγμή όχι μόνο η διοίκηση και το προσωπικό της Villa Azadi αλλά η κοινότητα της Αγιάσου η ελληνική κοινωνία και το ελληνικό κράτος εν γένει. Οι εν λόγω οικοδεσπότες επιτελώντας το ρόλο τους και συνεπείς στη πρακτική της φιλοξενίας είναι αυτοί οι οποίοι θέτουν τους όρους της εν λόγω συνάντησης, καλλιεργώντας την ιεραρχική υπεροχή του ρόλου τους έναντι των φιλοξενούμενων. Παράλληλα, σε συνέχεια αυτής της υπεροχής των ρόλων είναι οι ίδιοι οι οικοδεσπότες που προσδιορίζουν κι εφαρμόζουν τα χρονικά όρια αυτής της παροχής, περιορίζοντάς την στην ενηλικίωση των φιλοξενούμενων. Ο περιορισμός αυτός στη διαμονή ήταν εκεί, δηλώνοντας σαφώς ότι η φιλοξενία δεν αποτελεί μια συνθήκη η οποία απλώνεται σε μια χρονική αοριστία. Αντιθέτως είναι προσδιορισμένη, ανεξάρτητα από το αν οι φιλοξενούμενοι είναι σε θέση κάθε φορά να τηρήσουν αυτόν τον περιορισμό. Ως εκ τούτου το κατά πόσο τα εν λόγω ενήλικα πλέον υποκείμενα όταν υποχρεούνταν από το καταστατικό της Μονάδας να αποχωρήσουν, ήταν σε θέση ν' αυτονομηθούν και να απολέσουν την εστία και τα δικαιώματα που είχαν έως τότε, μένει να απαντηθεί.

Συνομιλώντας πάντως με τον Ζελγκάι, φιλοξενούμενο της Villa Azadi από το Αφγανιστάν, ενισχύεται ο παραπάνω προβληματισμός:

Πάντα λέγανε ότι είμαστε μια μεγάλη οικογένεια, είμαστε κολλητοί όλοι μαζί, μεγάλη παρέα και όταν τελειώσαμε μετά από λίγο φύγανε όλοι. Και πολύ λίγο ήρθε κάποιος, και είπε αν χρειαστείτε κάτι, τι ανάγκη έχετε τώρα, ελάτε να συζητήσουμε, και μετά κλείσανε, τελειώσανε και οι συμβάσεις τους, γίναμε όλοι δυστυχισμένοι και όλοι φύγαμε χωρίς να έχουμε επιλογές μπροστά μας.

Ακόμα είναι κάποια παιδιά που έχουν χάλια κατάσταση, δεν κάνουν τίποτα, και κανείς δεν ενδιαφέρει, δεν το μαθαίνει αυτό.

Μήπως η ζωή των ανήλικων ή μη προσφύγων και απάντων εκτοπισμένων διαγράφεται ακόμη μια φορά καταδικασμένη να εκτίθεται στους πολλαπλούς κινδύνους; Στις εξουσίες, τις ταυτότητες και τις κρίσεις που είναι κάθε φορά εκεί μέσα στο χώρο για να οριοθετούν, να ελέγχουν και να κρίνουν την ορατότητα και την αξία των ζώων που αξίζει να βιωθούν;

Στο βαθμό πάντως που ο χώρος ως κοινωνική συνθήκη αποτελεί ένα σύστημα διακρίσεων και οι ετεροτοπίες συνιστούν τόπους ανάδειξης σχέσεων ανάμεσα σε ετερότητες υποθέτουμε ότι η Villa Azadi αποτέλεσε, με τη σειρά της, ένα μόρφωμα σύνθετων υβριδικών κοινωνικών εμπειριών και σχέσεων συχνά ανταγωνιστικών μεταξύ τους. Συμπληρωματικά στη κατανόηση της ετεροτοπικής εμπειρίας και, σύμφωνα με τον Hetherington, οι *ετεροτοπίες* συνιστούν πράγματι «τόπους όπου διασταυρώνονται εναλλακτικές στρατηγικές γέννησης της τάξης, κάτι που τις διαφοροποιεί εσωτερικά, όπως διαφοροποιεί και τα υποκείμενα που δρουν στην επικράτειά τους. Οι ετεροτοπίες γεννιούνται έτσι, ως τόποι όπου υλοποιούνται ουτοπίες έκθετες στις αντιφάσεις που τις χαρακτηρίζουν αλλά και στις αναμετρήσεις που υπονομεύουν την όποια καθαρότητα της στόχευσης τους» (Σταυρίδης, 2010:222).

Παράλληλα, θα λέγαμε ότι η εν λόγω Μονάδα Φιλοξενίας αποτέλεσε και έναν τόπο μπολιάσματος στόχων και ονείρων ενδεχομένως ανέφικτων ως προς τα υπάρχοντα κυρίαρχα δεδομένα. Και αυτή η αίσθηση του ανέφικτου οδήγησε ενδεχομένως πολλές φορές σε συνθήκες ματαίωσης των στόχων και των προσδοκιών των υποκειμένων, καλλιεργώντας συγκρούσεις προσωπικές και συλλογικές στην εμπειρία του συν-ανήκειν. Η απομάγευση της φαντασίωσης που η κάθε πλευρά έπλασε μέσα από τις δικές της προβολές και προσδοκίες γύρω από τη συγκεκριμένη συνάντηση, διέγραψε τη συγκρότηση επιμέρους αντί-τάξεων στο χώρο, ενίοτε ανταγωνιστικών μεταξύ τους. Με αυτή την έννοια οι διαφορετικές πρακτικές κι αντανακλαστικές υποκειμενικές αντιδράσεις πάνω στις καθημερινές εξελίξεις της Μονάδας συγκρότησαν κι ανέδειξαν έτσι διαφορετικά πλαίσια συλλογικής συμπεριφοράς και δράσης από τις επιμέρους πλευρές κατοίκησης του εν λόγω χώρου (διοίκηση, προσωπικό, φιλοξενούμενοι).

Στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να δούμε πως αφηγήθηκε ο Γιακόμπ τη δική του εμπειρία κατοίκησης στη Μονάδα, επισημαίνοντας:

Στην αρχή περνούσαμε τέλεια, ήμασταν καινούργια παιδιά γνωριζόμασταν, γνωριστήκαμε τέλος πάντων, κάποιιοι πέρασαν - κάποιιοι μείνανε, ακόμα περνούσαμε καλά αλλά στο τέλος πολύ χάλια το κλείσαμε. Στην αρχή ήτανε τέλειο αυτό το κάστρο, και από μέσα και από έξω, αυτοί που δουλεύουνε μέσα δουλεύανε πραγματικά και ακόμα ο πρόεδρος ήτανε καλός, Είμασταν φίλοι, στο τέλος ήτανε τόσο χάλια που και ακόμα και να ήθελες να κατέβεις στην Αγιάσο, για βόλτα ας πούμε, ή να φας που δεν είχαμε φαγητό έπρεπε πρώτα να περάσεις από το γραφείο του φύλακα και να υπογράψεις ότι φεύγεις και μετά όταν γύριζες πάλι υπόγραφες ότι ήρθες. Σαν φυλακή...

Ολοκληρώνοντας, υποθέτουμε ότι η χωρική εμπειρία κατοίκησης της Villa Azadi, μετεωρίστηκε από το ένα στάδιο κατοίκησης στο άλλο, από την εμπιστοσύνη και την αμοιβαιότητα στους περιορισμούς και την αμφισβήτηση, από τη φαντασίωση και την ουτοπική πρακτική στην απομάγευση του ονείρου, διαγράφοντας κάθε φορά επιμέρους πεδία ενδεχομενικότητων, συνάντησης και διαπραγμάτευσης με τον/την άλλο/η κατασκευάζοντας ένα μωσαϊκό ασυνεχών και πολυδιάστατων συσχετισμών, ενίοτε συμπληρωματικών μεταξύ τους αλλά ενδεχομένως κι ανταγωνιστικών, καθιστώντας την ετεροτοπική εμπειρία πολύτιμη κι εκτεταμένη κάθε φορά.

Επίλογος

«Στα όρια της ουτοπίας και της απόγνωσης, στα όρια της φαντασίας που φτιάχνει από την εξαίρεση και μέσα στην εξαίρεση κόσμους άλλους και της εμπειρίας που διαχειρίζεται την απόγνωση του εξόριστου, γεννιόταν και γεννιέται ένα αρχιπέλαγος. Οι διαδρομές που το αυλακώνουν δεν είναι ορισμένες. Συχνά υπάρχουν μόνο ως σχέδιο, ή ως επιθυμία. Όμως αν για τους κατοίκους της εξαίρεσης το αρχιπέλαγος έχει ένα νόημα που το συνέχει, τούτο γεννιέται ακριβώς επειδή τα όρια μπορεί να μετατρέπονται σε περάσματα. Και η θάλασσα μπορεί να μεταφέρει όνειρα κοινά δίνοντας τόπο σε εμπειρίες διαφορετικές, αποκλίνουσες αλλά και αντιφατικές¹⁶».

Στο παρόν πόνημα επιχειρήθηκε μια ανάγνωση της μετέωρης συνθήκης φιλοξενίας που έλαβε χώρα στη Villa Azadi, εντοπισμένη στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προβληματισμού και ανάγνωσης της χωρικής εμπειρίας. Ύστερα από τη σημασία αλλά και το επιτακτικό της εμπλοκής και της διασύνδεσης μας με την ετερότητα, η συγκεκριμένη έρευνα, πέρα από το γενικό επιχειρήσε να εστιάσει και στο μερικό, στη παρατήρηση και την ανάδειξη των επιμέρους όρων εν-τόπισης κι εκ-τοπισμού που έλαβαν χώρα στον πρώην σανατορικό τόπο.

Μεθοδολογικά, η επιλογή των συνεντεύξεων ως ερευνητικού εργαλείου, σε συνδυασμό με την προγενέστερη επιτόπια παρατήρηση του χώρου και των σχέσεων που συγκροτούσαν τα υποκείμενα εντός του, εκτιμάται ότι αποτέλεσαν ένα ερευνητικό προσανατολισμό ικανό να προσεγγίσει και να αποτυπώσει συνεπώς στο βαθμό που του αναλογεί τα στάδια που πέρασε η κατοίκηση στη Villa Azadi.

Παράλληλα με τη μετέπειτα επιλογή της παράθεσης αφηγηματικών αποσπασμάτων από τις συνομιλίες της γράφουσας με τα υποκείμενα της κατοίκησης σε επιμέρους σημεία του κειμένου, επιχειρήθηκε η ανάδειξη του λόγου των κατοίκων, περιγράφοντας τις πολύπλοκες σχέσεις δύναμης κι εξουσίας που έλαβαν χώρα στη

¹⁶ Σ. Σταυρίδης, *Οι μετέωροι χώροι της ετερότητας...* σελ. 152.

Villa Azadi. Συγχρόνως αυτή η αποσπασματική παράθεση των εν λόγω αφηγήσεων επιχείρησε να προσεγγίσει ένα ευρύτερο επιστημολογικό και πολιτικό αίτημα τεκμηρίωσης και ανάδειξης του λόγου και της εμπειρίας των ίδιων των υποκειμένων που δρουν και βιώνουν κάθε φορά τους τόπους που κατοικούν.

Την ίδια στιγμή οι σχέσεις που συγκροτήθηκαν στη Villa Azadi αναδείχθηκαν ως παράγωγα της μετέωρης χωρικής συνθήκης φιλοξενίας, η οποία απ' ό,τι φαίνεται δομήθηκε στη βάση της συμβολικής ή πρακτικής ανταπόδοσης στις παροχές του οικοδεσπότη. Κι ενώ οι σχέσεις με το προσωπικό και τη διοίκηση περιγράφονταν αρχικά ως οικείες και κατά ένα βαθμό φιλικές πολύ σύντομα χαρακτηρίστηκαν από τα ίδια υποκείμενα ως ελεγκτικές και περιχαρακωμένες, μαρτυρώντας έτσι την ιεραρχική δομή πάνω στην οποία βασίστηκε η φιλοξενία στη Villa Azadi.

Συγχρόνως μέσα από την κατοίκηση της συγκεκριμένης Μονάδας, οι φιλοξενούμενοι αναπτύσσοντας σχέσεις με τους εντόπιους, μαθαίνοντας τη γηγενή γλώσσα, προσαρμοζόμενοι στα ήθη και τα έθιμα του πολιτισμικού πλαισίου που κατοίκησαν, μοιάζει να συσκότισαν τελικά τα όρια μεταξύ οικειοθελούς κι εξαναγκαστικής προσαρμογής κι ένταξης, εγείροντας προβληματισμούς σχετικά με τον ίδιο τον χαρακτήρα της Δομής και τα όρια της έννοιας του εξαναγκαστικού.

Τελικά η Villa Azadi μέσα από τις διαφορετικές ιστορίες και τα βιώματα των υποκειμένων που την κατοίκησαν μοιάζει ν' αποτέλεσε ένα ακόμα σύστημα παραγωγής εξουσιών και διακρίσεων μέσα στην ιστορία της έννοιας του χώρου και του τόπου. Η αναπαράστασή της, ακόμα και εάν συνέθεσε απελευθερωτικούς και φαντασιακούς τόπους στη βάση επιθυμιών και προσδοκιών, θέτοντας σε κίνηση την κοινωνική δράση των υποκειμένων που την κατοίκησαν, εκτιμάται ότι στη πορεία της λειτουργίας της οδηγήθηκε σε άλλες οδούς από αυτές που αρχικά επιχείρησε να προσεγγίσει. Ωστόσο, ως βιωμένος χώρος, χαραγμένος στη συλλογική μνήμη των υποκειμένων που τον κατοίκησαν, συγχρόνως πραγματικός και φανταστικός, δεν μπορεί παρά να παραμένει ανοιχτός σε πάρα πολλές ερμηνείες κι αναγνώσεις, χωρίς να μπορεί ποτέ κανείς και καμία να τον γνωρίσει θεωρητικά και πρακτικά στην ολότητα του, αναδεικνύοντας έτσι τα όρια του ερμηνευτικού λόγου.

Παράρτημα

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

Αθανασίου, Α. / Τσιμούρης Γ. 2013. «Χαρτογραφώντας τη βιοπολιτική των συνόρων». Στο «Μετανάστευση, Φύλο και Επισφάλειες σε Συνθήκες Κρίσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος Β'-Γ'/2013. 140-141, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Γαλάνη–Μουτάφη Β. 2003. «Αυτοαναφορικότητα στο πλαίσιο ενός διαπολιτισμικού εκπαιδευτικού εγχειρήματος. Αμερικάνοι φοιτητές στη Λέσβο». Στο Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (επιμ.) *Εαυτός και Άλλος': Εννοιολογήσεις, ταυτότητες και πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο*. Αθήνα: Gutenberg.

Γκέφου-Μαδιανού, Δήμητρα 2011. «Πολιτισμός και Εθνογραφία, Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στη πολιτισμική κριτική», Αθήνα: Πατάκης.

Δέμελη Π. 2011. «Σχετικά με την προστασία των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων - Η γέννηση του Κέντρου Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων «Villa Azadi» στη Λεσβο», στο Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα*, σ. 243-275, Παπαζήση, Αθήνα.

Δημητροπούλου, Γ. / Παπαγεωργίου Ι. 2008. *Ασυνόδευτοι Ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα: Μελέτη σχετικά με την αντιμετώπιση από την Πολιτεία των αλλοδαπών ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα*. Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες.

Κολαξιζέλης, Σ. 1997. «Θρύλος και ιστορία της Αγιάσου της νήσου Λέσβου, φιλοπρόδος σύλλογος αγιασιωτών», Αθήνα.

Μακρυγιώτη, Δ. (επιμ.) 2001. *Παιδική Ηλικία*. Αθήνα: Νήσος.

Μακρυγιώτη, Δ. 2001. Εισαγωγή. Στο Ε. Goffman «Στίγμα: σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας», 19-57. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παπαταξιάρχης, Ε. 2006. «Εισαγωγή: Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας». Στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παπαταξιάρχης, Ε., 2006, «Εισαγωγή, Τα άχθη της Ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα». Στο Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.) *Περιπέτειες της Ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παπαταξιάρχης, Ε. 2011. «Στην άκρη του βλέμματος, η κρίση της ‘φιλοξενίας’ την εποχή των διαπερατών συνόρων». *Σύγχρονα Θέματα* 112: 67-74.

Πετράκου, Η. 2005. «Η πολιτική ασύλου και η κατάσταση των αιτούντων άσυλο με απορριφθείσα αίτηση στην Ελλάδα». Στο Κόντης Α./Πετράκου, Η./Τάσης Ν./Χλέπας Ν. 2005, *Ευρωπαϊκή και Ελληνική Πολιτική Ασύλου. Κέντρα Υποδοχής Προσφύγων και Αιτούντες Άσυλο με απορριφθείσα αίτηση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Σιδηροπούλου, Κ., 2010-2011. «Κτιζοντας το σανατορικό τόπο: το παράδειγμα της Αγιάσου», διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Σταυρίδης, Σ. 2002. *Από την Πόλη Οθόνη στη Πόλη Σκηνή*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σταυρίδης, Σ. 2010. *Μετέωροι χώροι της Ετερότητας*, Εκδ: Αλεξάνδρεια

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Briggs, Charles L. 1986. *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Research*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.

Cowan, J. 1998. *Η πολιτική του σώματος: Χορός και κοινωνικότητα στη Βόρεια Ελλάδα*, (μτφρ. Κ. Κουρεμένος, επιστημονική θεώρηση Ε. Παπαγαρουφάλη). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Derrida, Jacques 2006. *Περί φιλοξενίας*, Αθήνα: Εκκρεμές.

Foucault, M. 2012. *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*, Αθήνα: Πλέθρον.

- Geertz, C. 2003. *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Green, S. 2010. *Performing Border in the Aegean Journal of Cultural Economy*, 3 (2): 37-41.
- Herzfeld, M. 1987. «As in your own house: Hospitality, ethnography and the stereotype of Mediterranean society». Στο D. Gilmore (επιμ.) *Honor and Shame and the Unity of Mediterranean*. Special Publication 22, American Anthropology Association.
- Hetherington, K. 1997. *The Badlands of Modernity, Heterotopia and Social Ordering*. Λονδίνο: Routledge.
- Jackson, Michael 1989. *Paths Toward a Clearing: Radical Empiricism and Ethnographic Inquiry*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.
- Johnson, Allen 1987. 'The Death of Ethnography: Has Anthropology Betrayed its Mission?'. *The Sciences* 27 (2): 24-31.
- Jorgensen, Danny 1989. *Participant Observation*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Sage.
- Kuhn, Thomas 1981 [πρώτη αγγλική έκδοση 1962]. *Η Δομή των Επιστημονικών Επανάστασεων* (μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, εισαγωγή-επιμέλεια Β. Κάλφας). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.
- Marcus, George E. 1998. «Τα μετά την κριτική της εθνογραφίας». Στο *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία: Σύγχρονες Τάσεις*, σ. 67-108. Σειρά Ανθρωπολογικοί Ορίζοντες. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mason, J. 2003. «*Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*», Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Plummer, K. 2000. «*Τεκμήρια Ζωής*», Αθήνα, Εκδ: Gutenberg.
- Sitaropoulos, N. 2003. *Immigration Law and Management in Greece-Towards and exodus from underdevelopment and a comprehensive immigration policy*. Centre of International and European Economic Law, Working Paper 3, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Sakkoulas.

UNHCH (The UN Refugee Agency) 2011. *Η κατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα: Διαπιστώσεις και προτάσεις της ΥΑ*, UNHCH.

Voutira, E. / Tsovili Th. 2004. *Asylum seeking single women, women head of families and separated children: Reception practices in Greece*. Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε για τους Πρόσφυγες.

Zinovieff, S. 1991. “Inside out and outside in: Gossip, Hospitality and the Greek character”, *Journal of Mediterranean Studies* 1: 120-134.